

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Да поговорим за наркотици:

Оценка на обучението свързано с
наркотиците в България, Унгария,
Литва, Полша и Сърбия

РЕГИОНАЛЕН ДОКЛАД

2020

Автори на публикацията – Мария Плотко, Я. Стола, И. Молнар, П. Шароши, Т. Йованович, Р. Карчевска, К. Смуковска, М. Арлауските, Ю. Георгиева

Преводачи: Албена Русева, Юлия Георгиева

Редактор: Ю. Георгиева

Благодарности

Авторите изразяват благодарността си към всички участници в изследването и националните партньори за отделеното време и приноса им към доклада.

Позоваването на източника е необходимо при частично или пълно ползване на публикацията.

Препоръчителен формат на цитиране:

Мария Плотко, Я. Стола, И. Молнар, П. Шароши, Т. Йованович, Р. Карчевска, К. Смуковска, М. Арлауските, Ю. Георгиева Да поговорим за наркотици: Оценка на обучението свързано с наркотици в България, Унгария, Литва, Полша и Сърбия. Регионален доклад. Вилнюс, Литва: Евразийска асоциация по намаляване на вредите, 2020

Публикацията е налична на Сръбски, Български, Унгарски, Полски, Английски тук:

<https://drugeducationyouth.org/>

Докладът е разработен в рамките на проект Да поговорим за наркотици – нови методи за комуникация с младите хора (**LEt's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME**), финансиран от Европейската комисия (програма ЕРАЗЪМ +).

Уточнение

Подкрепата на Европейската комисия за изработването на тази публикация не представлява одобрение на съдържанието, което отразява мненията само на авторите. И Комисията и Националната агенция не могат да носят отговорност за каквато и да е употреба на съдържащата се информация.

СЪДЪРЖАНИЕ

Предистория на проучването	4
Държавни профили	4
България	4
Унгария	7
Литва	9
Полша	13
Сърбия	15
Заклучения	18
Количествени резултати	19
Качествени резултати	27
България	27
Унгария	27
Литва	29
Полша	30
Сърбия	32
Заклучения и препоръки	34
Annex 1	35
Methodology for assessment of drug education	35

Предистория на проучването

Като общество повече от век се опитваме да предотвратим употребата на наркотици сред младите хора. Използвани са всевъзможни методи за убеждаване младите хора да не опитват психоактивни вещества. Когато говорим за наркотици обаче, употребата им често се приравнява на злоупотреба с тях, а пълното въздържание се третира като единствената мярка за успех и единствената приемлива опция. Не се предоставя информация за това как да се намалят рисковете или да се предотврати злоупотреба за тези, които експериментират с вещества, а намаляването на вредите не се споменава в никакви документи, свързани с обучението по наркотици. За да работят добре програмите за обучение за наркотици, те трябва да бъдат приети от целевите общности и да са подходящи за тях.

През юни и юли 2020г. беше проведена оценка на обучението по наркотици в България, Унгария, Литва, Полша и Сърбия въз основа на методологията (Приложение 1), разработена от Евразийската асоциация за намаляване на вредата в рамките на проект **Да говорим за наркотици – нови методи за комуникация с младежта (LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME)**, финансиран от Европейската комисия (програма ЕРАЗЪМ+). Целта на проучването беше да се оцени съществуващото обучение по наркотици и неговата ефективност; да се види каква информация за наркотиците е налична и как тя се възприема от младите хора; да се изследват методите и инструментите, използвани от различни участници, при разговор с младежите за наркотици, както и да се съберат най-добрите обучителни практики.

За постигането на тази цел бяха предприети следните стъпки:

- Качествена оценка на съществуващите практики за обучението по наркотици и тяхната възприемана ефективност
- Количествена оценка на опита на младежите с обучението по наркотици и неговата ефективност, чрез анализ на техните знания и мнения за наркотиците и употребата им

Методологията беше одобрена от етични комитети в Сърбия и Унгария. Всички участници в петте държави бяха помолени да подпишат формуляри за съгласие. Интервюираните както за качествения, така и за количествения компонент на проучването бяха избрани чрез социалните връзки и списъците с контакти на партньорските организации, участващи в изпълнението на проекта и работещи с младежи и/или за намаляване на вредата.

Държавни профили

България

Употребата на наркотици сред младите хора в България е доста разпространена. Последното проучване на населението, проведено през 2016 г., показва, че употребата на наркотици е съсредоточена сред млади хора на възраст 15–34 години. Канабисът остава най-често използваното незаконно вещество, последвано от MDMA/екстази¹. В проучване от 2017г.² сред ученици (9ти до 12ти клас) 26,2% от участниците посочват, че са употребявали наркотици поне веднъж в живота си. Най-често споменаваните вещества са: марихуана (21%), хашиш (8,7%), амфетамини (4,9%), кокаин (4,5%), метамфетамини (3,5%), синтетични канабиноиди (3,2%) и екстази (3,1%)³. Около 7,4% от учениците съобщават, че са употребили канабис за първи път на възраст 16–18 години, докато 1,9% посочват, че на тази възраст са използвали амфетамини за първи път, а 1,4% са използвали кокаин. Най-често споменаваните причини за първа употреба на психоактивно вещество са „от любопитство, да опитам нещо непознато“ (6,7%), „за удоволствие, да получа временен приятен ефект“ (5,8%) и „от скука, да имам какво да правя“ (3,2%).

През 2017 г. национално проучване сред младежите на възраст 20–34 години относно нагласите и употребата на психоактивни вещества показва сходен процентът на употреба и за видовете вещества, използвани от по-младата група. Около 19% от анкетираните съобщават, че са употребявали наркотици

1 EMCDDA. n.d. "Bulgaria country report 2019." https://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/bulgaria/drug-use_en.

2 Националният фокусен център за наркотици и зависимости възложи на ESTAT Ltd. да проведе проучването от ноември до декември 2017 г., използвайки методологията на Националния фокусен център, със средно 3700 ученици от 9 до 12 клас от 47 училища (189 класа) в цялата страна (<http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&itype=174&info=2693>).

3 Ibid.

поне веднъж в живота си, като 16,3% са употребявали марихуана, 4,3% амфетамини, 4,1% кокаин, 3,7% хашиш, 2,5% метамфетамини и 2,4% екстази⁴. Най-честите причини за първа употреба на наркотици в тази възрастова група са „от любопитство, да опитам нещо непознато“ (11,4%), „за удоволствие, да получа временен приятен ефект“ (4,3%) и „да бъдат приети от други, групата, компанията“ (3,1%). Повече от половината (58,3%) от участниците в проучването подкрепиха твърдението, че злоупотребата с наркотици е криминално престъпление и че трябва да бъде наказано с лишаване от свобода⁵. Съществуващите програми за обучение и превенция на употреба на наркотици обикновено се отнасят до употребата на хероин и инжекционни наркотици, което според данните не съответства на опита на младите хора.

Употребата на наркотици в България е де факто криминализирана. Въпреки че тя сама по себе си не се наказва, притежанието на вещества е инкриминирано. Наказателният кодекс⁶ взема предвид разликите между високорискови и среднорискови вещества⁷. Притежанието на високорискови наркотици се наказва с 1-6 години лишаване от свобода и глоба между 1000 и 5000 евро, за вещества с умерен риск - до 5 години лишаване от свобода и глоба между 500 и 2500 евро. Наказателният кодекс казва, че „при маловажни случаи“ наказанието може да бъде намалено до глоба от 500 евро без престой в затвор, но никъде не определя какво означава „маловажност“ и оставя на съдията да реши. На практика тези „маловажни случаи“ се отнасят само за първо престъпление.

Политиката за борба с наркотиците в България се регулира от Закона за контрол върху наркотичните вещества и прекурсорите, който определя механизмите за координация на борбата с наркотиците и уточнява субектите, участващи в дейности, свързани с тях. Политиките и дейностите по отношение на наркотиците се регулират от Националната стратегия за борба с наркотиците, приета от Министерския съвет. Последната Национална стратегия за борба с наркотиците, приета през 2014 г., заедно с план за действие и бюджет изтече през 2018 г. Тази стратегия се фокусира върху намаляването на търсенето и предлагането на наркотици, като са изброени следните приоритети: общественото здраве, здравето и социалното функциониране на хората, защита на обществото от пазара на наркотици и намаляване на търсенето на незаконни наркотици. През този период Министерството на здравеопазването, Министерството на образованието, Националният център по наркомании и представители на неправителствени организации провеждаха редовни работни срещи. През 2019 г. Националният център по наркомании беше затворен и реструктуриран като част от Националния център по общественото здраве и анализи и Националната стратегия за борба с наркотиците за периода 2019–2023 г. все още не е приета. Това предполага, че властите не признават политиката за борба с наркотиците като политически приоритет.

Националният съвет по наркотични вещества е орган на Министерския съвет на Република България, който, действащ на междуведомствено ниво, отговаря за прилагането и координацията на политиката по отношение на наркотиците. Той се председателства от министъра на здравеопазването и включва представители от всички съответни министерства. Координацията на местно ниво се осъществява от 27 общински съвета по наркотични вещества и 27 превантивни и информационни центъра.

Съветите по наркотични вещества на общинско ниво разработват и приемат програми за борба със злоупотребата на наркотици и наркотрафика в съответствие с националните програми, осигуряват и координират изпълнението на общинските програми за борба с наркотиците, предлагат проектобюджети и създават превантивни информационни центрове. Превантивните информационни центрове прилагат националната политика в областта чрез извършване на превантивни дейности и програми, както и събиране, съхраняване и анализ на информацията, необходима за подготовката, изпълнението и координацията на общинските програми за борба с наркотиците. Освен това има местни комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, чийто основен фокус е разработването и прилагането на специализирани програми за деца и семейства в риск от употреба на наркотици. През 2017 г. са изпълнени 85 такива програми (в сравнение с 65 през 2016 г. и 183 през 2015 г.)⁸.

Дейностите в областта на превенцията в България са предимно от информационен и образователен характер. Универсалната превенция се прилага основно чрез образователната система и се координира от Министерството на образованието и науката. Повечето интервенции за здравно образование, прилагани в училищата, съчетават житейски умения и обучение от връстници. Предлагат се и такива, насочени към родители. Дейностите, насочени към младите хора, като цяло насърчават възприемането на здравословен начин на живот. Всички превантивни дейности трябва да спазват Европейските стандарти за качество за превенцията на употребата на наркотици.

4 http://anketi.info/images/folder/ar_2018.pdf.

5 Ibid.

6 <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529>

7 <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135758694>

8 http://anketi.info/images/folder/ar_2018.pdf.

Основните цели и характеристики на българската политика за превенция на употребата на наркотици са: (а) разширяване на систематичното здравно образование в областта на средното образование; (б) разработването и изпълнението на програми, насочени към деца и младежи; (в) създаването и обучението на мултидисциплинарни екипи; (г) провеждането на медийни кампании; (д) разширяване на програмите за спорт и туризъм за деца и младежи; и (е) разработване и прилагане на програми за групи във висок риск и дейности за тяхното интегриране в общността⁹.

Според данни на Министерството на образованието и науката през учебната 2017/2018 г. всички 28 регионални управления на образованието отчитат превантивни дейности, свързани с употребата на психоактивни вещества. Както можем да видим от примерите¹⁰ по-долу, единственото послание, което те предават, е „Кажете не на наркотиците“, което нито стимулира диалог, нито предоставя каквато и да е информация.

През 2017 г. Главна дирекция „Националната полиция“ стартира превантивни дейности за ограничаване употребата на наркотици от деца. Министерството на вътрешните работи изготви програма „Работа на полицията в училищата“, която поставя конкретни цели, свързани с универсалната превенция на употребата на наркотици сред децата в училищна възраст, изгражда модели за безопасно поведение сред подрастващите и създава положително отношение сред децата към полицията и нейните дейности. Програмата включва уроци в детски градини и училища, като се обръща специално внимание на опасностите от употребата на наркотици.

Извън стратегиите и националните програми по отношение на употребата и превенцията на наркотици, Министерството на младежта и спорта има собствена програма, наречена „Национална програма за превенция на различни форми на зависимости и агресия сред младите хора“, която се финансира от данъка върху хазарта, публични средства, които преди всичко трябва да се използват за предотвратяване употребата на наркотици.

Въпреки че има данни за употребата на наркотици сред младите хора и различните образователни програми, свързани с употребата на наркотици, трябва да отбележим, че намаляването на вредите от употребата на наркотици не се споменава, както и няма налични проучвания за оценка на ефективността на съществуващото образование относно наркотиците.

⁹ EMCDDA. n.d. "Bulgaria country report 2019." https://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/bulgaria/drug-use_en.

¹⁰ <https://bit.ly/31o0SW2>.

Унгария

Според последното епидемиологично проучване, проведено от Борбала Пакси и нейните колеги от университета ELTE¹¹, употребата на наркотици сред населението (на възраст 18–64 години) през 2007г е било 9,4%, а според оценка проведена чрез Метода на рандомизиран отговор (RRM), изчисленото доживотно разпространение на употребата на незаконни вещества е 23,2% за 2019г. Марихуаната, най-популярното забранено вещество за дълго време в Унгария, е използвана от 15,9% от населението. Изненадващо, употребата на синтетични канабиноиди е измерена като по-висока от марихуаната - 22,8%. Това сигнализира за промяна на пазара на наркотици и нарастваща популярност на новите психоактивни вещества.

Има две епидемиологични проучвания за употребата на наркотици сред младите хора в Унгария: Европейският проект за проучване на алкохола и други наркотици (ESPAD) и Проучването на здравословното поведение при деца в училищна възраст (HBSC). Според последното проучване на ESPAD 26,8% от 16-годишните ученици вече са използвали незаконни наркотици в живота си. Сред интервюираните ученици 25,9% от момчетата и 27,6% от момичетата са употребили психоактивни вещества някога през живота си. Почти всеки пети ученик е опитвал незаконен наркотик, всеки шести е злоупотребявал с лекарства и всеки десети е опитвал ново психоактивно вещество. Фигура 1 показва промените и тенденциите в употребата на наркотици сред 16-годишните в Унгария между 1995 и 2019 г. (ESPAD 2019).

Фигура 1. Незаконна употреба на наркотици сред 16-годишните в Унгария, 1995–2019

Националното финансиране за програми за превенция, намаляване на вредите и услуги за лечение постепенно намалява между 2009 и 2012 г., като спада от 752 милиона HUF на 129 милиона HUF (418 000 EUR) годишно. Програмите за намаляване на вредите трябваше да ограничат дейностите си, да намалят работното време и да освободят членовете на персонала през 2012 г.

През 2013 г. унгарското правителство прие нова национална стратегия за борба с наркотиците, целяща пълното им изкореняване до 2020 г. Документът е озаглавен „Ясно съзнание, трезвеност и борба срещу престъпността с наркотиците“ и е сериозно критикуван от професионални организации заради неговия моралистичен подход и идеологически натоварен език. През същата година влезе в сила нов Наказателен кодекс с по-строги наказания за хора, които употребяват наркотици. Потреблението се превърна в престъпление, което се наказва с до 2 години затвор, като притежанието на малки количества наркотици също се наказва с до 2 години затвор. От 2013 г. максималните наказания вече не са по-ниски за престъпления, извършени от зависими хора, въпреки че съдът може да вземе предвид употребата на наркотици на извършителя при налагане на наказание. Намаляването на вредата се превърна в тема табу в политическия дискурс¹².

¹¹ Paks et al. (2019). Drogfogyasztás a magyarországi felnőtt népesség körében – a 2019. évi „Országos Lakossági Adatfelvétel Addiktológiai Problémákról” (OLAAP 2019) első eredményei. (Представено на конгреса на Унгарското общество за зависимости на 28 ноември 2019 г.)

¹² Sárosi, P. (2013a). Унгарското правителство мечтае за общество без наркотици. Drugreporter, 1 юли 2013 г. <https://drogriporter.hu/en/hungarian-government-dreams-about-a-drug-free-society/>

Понастоящем основната държавна институция, отговорна за координирането на политиките в областта на наркотиците в Унгария, е Здравния департамент към Министерството на човешкия капацитет (EMMI). Този отдел е отговорен за подготовката, изпълнението, наблюдението и оценката на националните стратегии по наркотици и планове им за действие, както и основните политически документи, определящи целите, задачите, действията и показателите на националната политика в областта на наркотиците в страната. Настоящата национална стратегия за борба с наркотиците (2013–2020 г.) има четири стълба, най-централният от които е превенцията. EMMI е отговорен и за управлението на системата за публично финансиране за дейности за превенция на употребата на наркотици, като обявява и координира годишните предложения за субсидии както и ги преглежда, одобрява и оценява. Основната държавна субсидия за превантивни организации са т.нар. безвъзмездни средства КАВ, обхващащи училищни и други форми на превантивни програми.

Националният здравен департамент (NNK, под юрисдикцията на EMMI) отговаря за контрола на качеството на училищните интервенции за превенция на наркотиците. Организациите могат да кандидатстват за сертификат, който им позволява да провеждат училищни програми за превенция на здравето. На своя уебсайт¹³ NNK предоставя документи с подробно описание на процеса и изискванията за заявления.

Докладите се оценяват и подбират от комисия от трима експерти. Кандидатите трябва да предоставят ясно описание на програмата с цели, инструменти и показатели.

Координационния комитет за наркотиците (ККВ) е междуведомствен координационен орган, отговорен за улесняването на сътрудничеството между различни държавни институции в областта на политиката за наркотиците, включително превенцията. Състои се от представители на министерства и държавни и правоприлагащи органи. Съветът по наркотици е подобен механизъм за улесняване на участието на граждански организации (само с права за консултации) при вземането на решения. Той се председателства от EMMI, а неговите членове са представители на неправителствени организации, поканени от правителството въз основа на компетентност и опит. Според Националния фокусен център през 2017 г. в Унгария е имало 96 програми за превенция на наркотици, от които 37 в Будапеща¹⁴. Около една на всеки пет (21%) е била в училищни условия, а по-голямата част са били ангажирани с универсална превенция. Почти половината от тези програми са фокусирани върху развиването на ежедневни житейски умения и само 13% съобщават за разработване на техники за отхвърляне на употребата на наркотици. Една трета от програмите, одобрени от EMMI, използва селективна превенция. Според изследването, проведено през 2018 г. в сегрегирани общества в селските и градските райони, има много малко програми, работещи със силно уязвими и сегрегирани ромски младежи¹⁵.

Една от училищните услуги за превенция на наркотици се предоставя от социални работници, специалисти, които са назначени в специални училища за работа с избрани ученици в риск. През 2018 г. измененият Закон III от 1993 г. за социално управление и социални придобивки приема училищната социална работа като форма на социална услуга, изискваща университетска диплома, за разлика от полиците, назначени в училища за превенция на престъпността, които посещават курс само за няколко седмици. Друг вид превантивна услуга са услугите предоставяни по време на партита и в нощните заведения: интервенции, които достигат до младите хора на танцови партита и фестивали с информация, консултации и инструменти за намаляване на вредата. Тези интервенции са форма на селективна превенция.

Според проучване, проведено от фондация „Rights Reporter“ сред млади хора, които са в гимназия или са завършили средно образование през последните 5 години, най-разпространеният метод за превенция на наркотици, използван в унгарските училища, са лекциите (докладвани от 85% от анкетираните) и филмите (32%)¹⁶. Интерактивните методи като пиеси (10%) са много по-рядко разпространени, докато личните (4%) или семейните (3%) консултации са рядкост. Повече от половината от учениците съобщиха, че лицето, което е изпълнило програмата, е полицаи (54%), докато 42% казват, че е друг социален специалист.

Според качествени проучвания, проведени сред доставчиците на услуги в Унгария^{17, 18}, системните бариери и предизвикателства пред достъпа до училищни програми за обучение по наркотици могат да бъдат разграничени в шест основни категории:

- **Липса на информация за програмите:** Тези, които се нуждаят от обучение за наркотици (училища,

¹³ <https://www.nnk.gov.hu/>.

¹⁴ Национална координационна точка за наркотиците (2016). Националният доклад за състоянието на проблема с наркотиците в Унгария за 2016 г. http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/HU_National_Report_2016.pdf

¹⁵ Csák, R., Rácz, J. and Márványkövi, F. (2018). Új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) használóinak vizsgálata vidéki szegregátumokban 2017. (Непубликуван изследователски труд).

¹⁶ Sárosi, P. (2018). Как учениците виждат превенцията на наркотиците в унгарските училища? Drugreporter, 12 юли 2018 г. <https://drogriporter.hu/en/how-do-students-see-drug-prevention-in-hungarian-schools/>

¹⁷ KCKT (2015). Élő jelentés a magyarországi droghelyzetről. Kábítószerügyi Civil Koordinációs Testület, Budapest.

¹⁸ KCKT (2018). A nemzeti drogellenes stratégia féldíós értékelése. Kábítószerügyi Civil Koordinációs Testület, Budapest

семейства, млади хора и др.) нямат информация за качествените програми за обучение. Няма система или насоки от правителството за това какъв вид програми трябва да се прилагат в училищата и как. Провеждат се много малко изследвания за оценка на програмите за превенция на употребата на наркотици. Повечето програми са с специални цели и са непостоянни.

- **Липса на финансови ресурси:** Повечето доставчици на услуги се оплакват от съкращения на бюджета и нарастващи трудности при кандидатстване и получаване на публични средства за провеждане на дейности за превенция на употребата. Обявяването на конкурсите за разпределение на средства от КАВ става със закъснение и договорите се подписват със закъснение, така че е много трудно да се приложат училищни програми за превенция на наркотиците. Тази година безвъзмездните средства изобщо не са обявени и няма бюджет за превенция за следващата година.
- **Липса на автономия на училищата:** Поради новата, централизирана образователна система, училищата имат много малка автономия, за да решат кои програми да използват. Повечето участници се оплакаха, че за гражданските организации е все по-трудно да си сътрудничат с училищата, докато полицейските програми много по-лесно влизат в училищата.
- **Липса на реален качествен контрол:** Въпреки че съществува механизъм за осигуряване на някакво ниво на качеството на училищните програми за обучение по наркотици, действителното му въздействие е малко, тъй като само няколко програми за обучение по наркотици имат сертификати, а училищата не изискват такива, така че програмите с ниско качество не могат да се филтрират. Няма гаранция, че само организации със сертификат ще имат разрешение от училищата да провеждат програма за превенция на наркотици. Няма механизъм или орган, който да контролира училищните дейности по превенция. През декември 2019 г. само 30 програми са били одобрени от NNK (изброени на уебсайта му: <https://www.nnk.gov.hu/>). Според доклад, публикуван от Унгарския съюз за граждански свободи (HCLU, 2015), Сциентолоичната църква е проникнала в няколко унгарски училища и набира нови поддръжници под предлог, че предоставя програми за превенция на наркотиците.
- **Липса на обучени специалисти:** Работата в областта на наркотиците не е добре платена или уважавана професия, финансирането е оскъдно и нестабилно, а програмите не са устойчиви; следователно само няколко ангажирани и добре обучени специалисти работят по темата. Няма специално обучение за специалисти по превенция на наркотици и няма необходими учебни програми.
- **Липса на методически указания:** Има разлика между наличната международна литература за добрите практики в превенцията на наркотиците и действителните политики и програми за превенция в Унгария. След като Националният институт за превенция на наркотиците беше премахнат през 2016 г., нито една държавна институция не предоставя професионална подкрепа и обучение по превенция на наркотиците.

Литва

Според годишния доклад за 2019 г. на Европейския център за мониторинг на наркотици и наркомании, разпространението на употребата на психоактивни вещества е най-високо сред младите хора (на възраст 15–34 години). През 2019 г. 19,3% от младите хора на възраст 15–34 години в Литва (почти 140 000) са използвали психоактивни вещества¹⁹. Почти половината (49%) от 519 респондентите, които са участвали в изследване, проведено в 27 места за забавление в различни градове в Литва през 2018 г., са заявили, че е лесно да се снабдят с наркотици, а 7% са заявили, че са употребявали наркотици против волята си (някой го е сипал в тяхната напитка и др.)²⁰. Около 4% от анкетираните заявяват, че употребяват наркотици (включително марихуана, канабис, други) ежедневно или почти ежедневно; 5% няколко пъти седмично; 11% няколко пъти месечно; 14% веднъж или няколко пъти годишно; 30% са ги опитали, но не ги използват; и 36% никога не са опитвали незаконни наркотици. Около 79% от анкетираните съобщават, че са употребявали алкохол през последните 24 часа, 47% са употребявали тютюневи изделия, а 8% незаконни наркотици. Най-често срещаните вещества, идентифицирани от анкетираните, които са били използвани през последния месец, са канабис (25%), екстази (7%), амфетамини (5%) и кокаин (5%)²¹. Респондентите посочват, че най-често употребяват наркотици на „партита на приятели и познати“ (57%). Второто най-често място са „средите за нощен живот“ (38%). Наркотиците се използват на „музикални фестивали“ (32%), „в чужбина“ (30%) и „сами“ (19%), докато 13% от анкетираните казват, че „няма значение къде употребяват наркотици“. На въпроса какъв вид услуги биха искали да получат, участниците споменаха

19 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20pranešimas.pdf>.

20 [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita\(1\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita(1).pdf).

21 Ibid.

„тестване за ХИВ“ (60%), „информация за последиците и вредите от употребата на наркотици и алкохол“ (56%) и „консултиране относно неблагоприятните ефекти от смесването на различни наркотици“ (51%)²².

Разпространението на употребата за един месец се е увеличило повече от три пъти (от 8,3% през 2013 г. на 26,7% през 2018 г.), за една година се е удвоило (от 20,1% през 2013 г. на 39,8% през 2018 г.), докато употребата за целия живот се е увеличило с две трети (от 38,3% през 2013 г. до 63,2% 2018 г.)²³. Делът на анкетираните, които никога не са употребявали психоактивни вещества, е спаднал с над една трета (от 62% през 2013 г. на 37% през 2018 г.)²⁴. Канабисът се отчита като най-популярното вещество, а MDMA го следва.

През 2016 г. в 108 училища в Литва са проведени 1746 теста, за да се провери наличието на наркотици в училищните помещения. Общо 226 (12,9%) теста се оказаха положителни, а следи от незаконни вещества са открити в 67 от 108 училища, сред които: канабис (22%), амфетамини (19%), опиати (14%), кетамин (13%), бупренорфин (12%), метамфетамини (7%) и екстази (4%). Важно е да се отбележи, че тестването на средата не потвърждава използването на вещество²⁵.

Въпреки че е очевидно, че употребата на наркотици сред младите хора в Литва е много разпространена и е необходим честен разговор за употребата на вещества, Законът за защита от обществена информация, която влияе неблагоприятно върху развитието на непълнолетните²⁶, пречи на тези дейности. Кампаниите за намаляване на вредата и повишаване на осведомеността могат да се считат за информация, която „насърчава зависимостта от наркотични вещества, токсични вещества и психотропни вещества“ и е „вредна за психическото или физическото здраве, физическото, психическото, духовното или моралното развитие на непълнолетните“.

Употребата на наркотици в Литва е административно нарушение, което се наказва с глоба (30–150 евро), като може да се нареди и участие в програма за рехабилитация²⁷. От януари 2017г. набавянето и притежаването на малко количество незаконно наркотично вещество, без намерение за разпространение, е криминално престъпление, което се наказва с общественополезен труд, ограничаване на свободата или арест (лишаване от свобода извън затвора) от 10–45 дни. Същото престъпление, превишаващо определения малък размер, е престъпление, което се наказва с лишаване от свобода до 2 години.

Политическият подход на Литва по отношение на наркотиците е заложен в Междунституционалния план за действие за превенция на наркотиците, тютюна и алкохола 2017–2019. Планът за действие се основава на намаляване както на търсенето, така и на предлагането на наркотици; той включва междусекторни теми за координация, международно сътрудничество и мониторинг. Националната програма за превенция и контрол на употребата на наркотици, тютюн и алкохол 2018–2028 г. е разработена от официално сформирани междунституционални и междусекторни работни групи, въз основа на оценка от външни експерти и включване на общественото мнение чрез проучване. Комисията за превенция на зависимостите е постоянен орган на парламента на Република Литва. Той е отговорен за формирането и надзора на изпълнението на политиката и на Националната програма за контрол и предотвратяване на зависимостите (NTAKD). NTAKD отговаря за стратегическата и оперативна координация както на Националната програма, така и на Междунституционалния план за действие. Правителството на Република Литва осигурява средства за изпълнението на Националната програма и нейните планове за действие при изготвянето на законопроект за одобряване на финансови показатели за държавния бюджет и общинските бюджети за съответната година и средствата, получени от бюджета на Задължителното здравно осигуряване, Европейския съюз и международни организации, както и други правни актове.

Поради междунституционалното сътрудничество и участието на гражданското общество намаляването на вредата се споменава като един от крайъгълните камъни на превенцията. От 2017 г. училищата са задължени да гарантират, че всеки ученик участва постоянно в поне една последователна, дългосрочна програма за превенция, насочена към развитие на социални и емоционални компетентности, обхващаща превенцията на насилие, алкохол, тютюн и психоактивни вещества и насърчаване на здравословен начин на живот. Преподавателският персонал е задължен поне веднъж на 4 години да повишава нивото си на квалификация в развитието на социалните и емоционални компетентности на учениците. Въпреки че много стари публикации все още са включени в учебните програми, има и нови интерактивни инструменти като дискусии, ролеви игри и проучвания. Програмите за превенция се провеждат от училищни възпитатели, общообразователни учители, психолози, социални работници, както и здравни и други специалисти с

22 Ibid.

23 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20pranešimas.pdf>.

24 Ibid.

25 https://www.sveikatosbiuras.lt/files/Main/files/KVSB%20mokyklų%20vaidmuo_2016-02-24%20Klaipeda.pdfv.

26 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.183129/asr> (на литовски).

27 EMCDDA. n.d. "Lithuania country report 2019." https://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/lithuania_en.

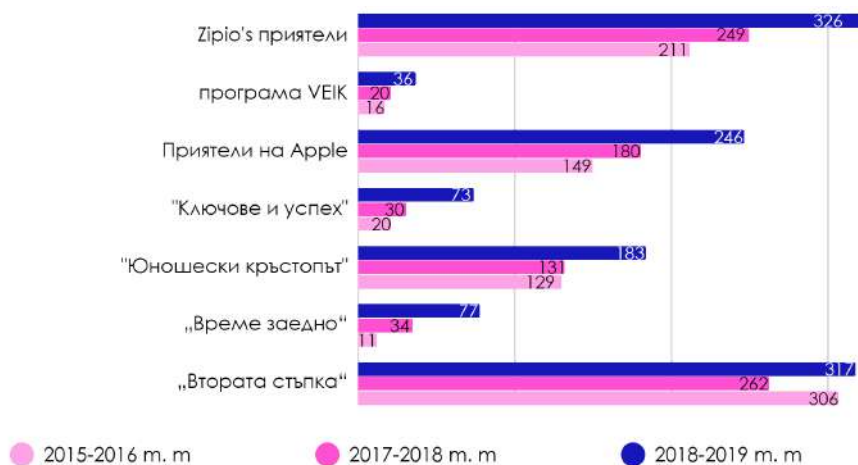
подходяща квалификация. Програмата трябва да продължи не по-малко от 5 часа през учебната година. Практическите задачи се поставят в зависимост от темите: в началните класове: лекарства, битова химия, тютюн, алкохол; в средните и високите класове: тютюн, алкохол и други психоактивни вещества. Ранната превенция се основава на развитието на житейски и социални умения, на лична отговорност и преподаване на начини как да се почувстваш по-добре. Ранната превенция включва и формиране на умения за отказ. Общобразователните планове за 2019-2020 и 2020-2021 за основно и средно образование препоръчват актуализиране на решението за интегриране на превантивни програми. Публичните институции могат да предложат структурата и съдържанието на училищната програма.

Списъкът с превантивни програми, препоръчани от Министерството на образованието, науката и спорта за училищата, се състои от 22 програми²⁸. Пет от тези програми са за превенция на употребата на психоактивни вещества: „Gyvai“²⁹ („Живей“) за ученици от 5 до 7 клас, техните учители и родители; „Mentorystė“³⁰ („Менторство“) за ученици от 4 до 8 клас; „Sniego gniūžtė“³¹ („Снежна топка“) за ученици от 9 до 12 клас; „Savu keliu“³² („На път“) за ученици от 2 до 12 клас, техните учители и родители; и „Ankstyvosios intervencijos programa“³³ („Програма за ранна интервенция“) за младежи на възраст 14–21 години, които експериментират и понякога употребяват алкохол и/или наркотици без да имат изразени признаци на наркотична зависимост. Останалите 17 програми за превенция са насочени към изграждане на социални и емоционални компетентности; развитие на умения; предотвратяване на насилие и сексуално насилие; предотвратяване на тормоза; развитие на умения за родители и учители/възпитатели; подобряване на положителните родителски умения; и предотвратяване на конфликти.

Според данни от Информационната система за управление на образованието за учебните 2015-2016 г., 2017-2018 г. и 2018-2019 г. броят на училищата, прилагачи програми за превенция, нараства. Също така има тенденция да се предпочитат социалните и емоционални образователни програми (вж. Фигура 2.1), а не превенцията на употребата на психоактивни вещества (вж. Фигура 2.2)³⁴.

Фигура 2.1. Прилагане на програми за развитие на социални и емоционални умения в училищата (брой училища)

28 <https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/PREVENICINI%C5%B2%20PROGRAM%C5%B2%20S%C4%84RA%C5%A0AS%202018%2005%2009.pdf>.

29 <https://mentor.lt/veiklos/programa-gyvai/>.

30 <https://mentor.lt/veiklos/mentorystes-programa/>.

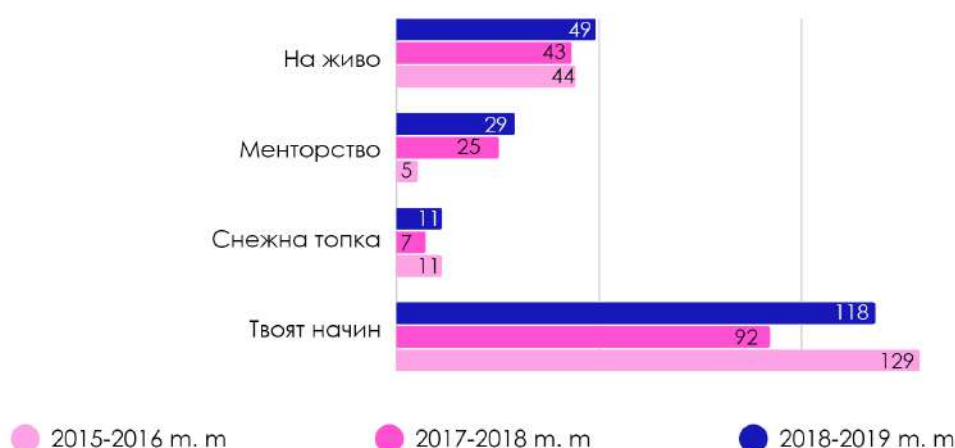
31 <http://www.zingsnis.lt/>.

32 <http://www.sppc.lt/>.

33 <http://ntakd.lrv.lt/lt/>.

34 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20prane%C5%A1imas.pdf>

Фигура 2.2. Изпълнение на програми за превенция на употребата на психоактивни вещества (брой училища)

През 2018 г. в Литва е имало 1089 общообразователни училища с 322 243 ученици. Три четвърти от тях (243 051 ученици) са участвали в училищни програми за развитие на социални и емоционални умения и за предотвратяване на употребата на психоактивни вещества, тормоза и насилието през 2018 г.³⁵ (вж. Фигура 2.3). Тези цифри обаче са трудни за тълкуване, тъй като един и същ ученик може да е участвал в множество превантивни програми. Само 17 075 ученици са участвали в програми за превенция на употребата на психоактивни вещества, което представлява 5% от всички ученици през 2018 г. и само в 19% от всички училища³⁶.

Фигура 2.3. Разпределение на учениците чрез участие в програми за превенция

Литва също така има следните програми за превенция:

- **Целенасочени мерки за предотвратяване на употребата на психоактивни вещества от деца и младежи:** През 2018 г. беше стартирана национална програма за ранна интервенция чрез предоставяне на помощ на младежи на възраст 14–21 години с експериментиране с алкохол и/или наркотици или нередовна употреба.
- **Превантивни мерки за родители:** Само малка част от училищата прилагат програми за превенция за родители. Това може да се дължи и на нежеланието на родителите да се включват в училищни програми и да предлагат родителска помощ извън училището.
- **Превантивни мерки за нощен живот:** От лятото на 2017 г. неправителствени организации, работещи по намаляване на вредите и политиката за наркотиците, с подкрепата на NTAKD и Министерството на здравеопазването, изпълняват проекта „Бъди в безопасност“³⁷ на летните музикални фестивали. Участниците могат да получат професионални консултации относно рисковете и ефектите от психоактивните вещества и безопасен секс, да оценят съдържанието на алкохол в кръвта си и да получат бърз тест за ХИВ.

35 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20pranešimas.pdf>.

36 Ibid.

37 <http://galiugyventi.lt/harm-reduction-and-information-point-be-safe-lab/>.

- Уебсайт за деца и младежи:** В края на 2018 г. отделът за наркотици, алкохол и тютюн, в отговор на текущото състояние на употребата на психоактивни вещества и след оценка на добрите практики в други страни, създаде уебсайт³⁸ с Вилнюската академия на изкуствата, за да осигури на младите хора точна и надеждна информация за психоактивните вещества и ефектите и рисковете от тяхната употреба. Уебсайтът се състои от девет информационни раздела, фокусирани върху въпросите на младите хора относно употребата на психоактивни вещества, като ги насърчава да намерят алтернативи и дейности, благоприятни за здравето и личностното развитие. Разделите на уебсайта включват 200 подходящи информационни линкове за здравословен начин на живот, спорт, самообразование, книги, заетост, културни събития и др. Описанията на 30 психоактивни вещества с еквиваленти на оригиналните имена също са подготвени, за да предоставят надеждна информация, както и 28 мита и факти, свързани с употребата на психоактивни вещества. Освен това уебсайтът предоставя контакти за 11 линии за помощ, с които може да се осъществи връзка, както и съвети как да спрете да използвате или да помогнете на приятел, който употребява психоактивни вещества.

Въпреки че има много различни програми за обучение и превенция на наркотици, няма информация за тяхната ефективност или младежкото възприятие за тях.

Полша

Полша има сравнително ниско разпространение на употребата на наркотици сред населението на възраст 15–64 години, като 5,4%³⁹ от анкетираните са съобщили, че са използвали незаконно психоактивно вещество през последната година. Това обаче е различно в по-младата възрастова група: сред хората на възраст 15–34 години употребата през последната година е почти двойна – 10,4%⁴⁰. Най-често използваното вещество е канабисът (степен на употреба 7,8% през предходната година), последвано от амфетамините (1,4%)⁴¹. По-голямата част от хората, приети на лечение поради употребата на вещества от тип амфетамин, са потребители на нови психоактивни вещества, обикновено катинони, което е резултат от високото ниво на употреба на нови психоактивни вещества, наблюдавано от 2008 г. нататък. Легални фармацевтични продукти от общата категория успокоителни остават много популярни сред младите хора, като стабилен процент от 20% от учениците в гимназията съобщават за употребата им поне веднъж в живота си в пет отделни проучвания през последните десет години⁴². LSD и MDMA са използвани от 4% от учениците в гимназията поне веднъж през живота им⁴³. В четири или пет големи града се предлагат програми на терен, насочени главно към млади хора, които посещават клубни партита. Те разпространяват информация за наркотици, вода, презервативи, тапи за уши и в някои случаи колориметрични тестове за наркотици.

Полското законодателство класифицира притежанието, споделянето, продажбата, производството и трафикът на наркотици като престъпления, а наказанията варират от 1 месец (за притежание) до 15 години лишаване от свобода (за мащабен трафик и/или производство в престъпна конспирация). Наказанието за притежание на забранени вещества в Полша варира от 1 месец до 3 години лишаване от свобода. Докато повечето присъди за притежание са условни, те остават в наказателното досие на дадено лице в продължение на 6 месеца след приключване на пробацията му. Притежанието на наркотици представлява около 85% от всички престъпления, свързани с тях. Половината (53%) от хората, осъдени за притежание на наркотици, са на възраст под 24 години, а още 33% са между 24 и 30 години⁴⁴.

Приетата през 2016 г., Полска национална здравна програма има 5-годишен период; тя взема цялостен подход към проблемите на общественото здраве и функционира като национална стратегия за зависимостите. Втората цел определя обхвата на стратегията като „превенция и решаване на проблеми във връзка с употребата на психоактивни вещества, поведенчески зависимости и други рискови поведения“.

³⁸ <http://www.xn--akritikas-l3bf.lt/>

³⁹ National Bureau for Drug Prevention. 2020. Report on the state of drug abuse in Poland 2019. Warsaw: National Bureau for Drug Prevention.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. 2016. ESPAD Report 2015. Lisbon: EMCDDA.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Institute of Public Affairs. 2008. Penalties for Possession. Warsaw: Institute of Public Affairs.

Съветът за противодействие на зависимостите наблюдава и координира действията на правителството срещу наркотиците, съветва министъра на здравеопазването, наблюдава изпълнението на стратегията за борба с наркотиците и си сътрудничи с органите, предприемащи неговите действия. Състои се от представители на всички съответни министерства. Националното бюро за превенция на наркотиците е звено на държавния бюджет, подчинено на Министерството на здравеопазването и отговаря за координирането на изпълнението на Националната програма за противодействие на зависимостите и за изготвянето на годишен отчет за нейното изпълнение. Дейностите му включват и определяне на приоритети в областта на превенцията на употребата на наркотици. Секретариатът на Съвета за противодействие на зависимостите се намира в Националното бюро за превенция на наркотиците. Координаторите по въпросите на наркотиците отговарят за координацията на регионалните политики в областта на наркотиците и прилагането на регионални стратегии, които по закон трябва да бъдат в съответствие с програмата и плана за действие.

Най-важният правен акт за обучение по превенция на употребата на наркотици в Полша е Наредбата на министъра на образованието относно обхвата и формите за прилагане на образователни, информационни и превантивни дейности, насочени към превенция на злоупотребата с наркотици от 2015 г. В нея се посочва, че образованието трябва да включва дейности в следните области:

- Физически — насочен към развиване на нагласите на учениците към здравословен начин на живот
- Психологически — насочен към постигане на психичен баланс и хармония
- Социални — насочени към изграждане на отворени социални нагласи, осигуряване на независим анализ на социалните норми и изпълнение на социални роли
- Аксиологични — насочен към постигане на конструктивна и стабилна система от ценности

Документът уточнява, че това трябва да се постигне чрез сътрудничество между учители, родители и местни общности. Конкретни методи на работа не са описани в наредбата. Няма и налична конкретна учебна програма. Много по-специфичен източник е Списъкът с препоръчани програми за насърчаване на психичното здраве и профилактика на проблемно поведение и пристрастяване⁴⁵. Той включва солидна теория за превенцията на употребата на наркотици и стандарти за обучение по наркотици за конкретни възрастови групи, от пренатална (превенция на употребата на вещества по време на бременност) до ранна зряла възраст. Има 5 програми за общо психично здраве, 14 за универсална превенция, 9 за селективна превенция и 3 за индикативна превенция. Програмите за превенция на наркотици се изпълняват най-вече от местните съвети, които покриват техните разходи. През 2018 г. почти 70% от местните съвети са изпълнили поне една програма за превенция за деца и тийнейджъри. Това обаче не означава, че всички млади хора в тези области са участвали в програмите. Една четвърт (27%) от местните съвети са имали някаква образователна програма за учители и родители, повишавайки квалификацията им по превенция на наркотиците. Финансирането на програмите за превенция и образование обаче е намаляло с почти две трети от своя пик от около 75–80 милиона злоти (около 20 милиона евро) през 2011 и 2012 г. до 25 милиона злоти през 2018 г. (около 6 милиона евро).

Въпреки че Министерството на здравеопазването и Националното бюро за превенция на наркотиците са създали солиден набор от препоръчителни програми за превенция, повечето местни съвети не ги използват. През 2018 г. Върховната сметна палата проучи дейностите по превенция на наркотиците, осъществявани от местните съвети. През 2019 г. 673 000 души са участвали в препоръчаните програми за превенция в одитираните 25 съвета, докато 3 495 100 са участвали в други програми за превенция, понякога със съмнително качество, а 2 533 000 са участвали в „други превантивни дейности“ - обикновено градски панаири и спортни събития, с малко общо с превенцията на наркотиците, но съфинансирано от бюджета за превенция на наркотици и алкохол⁴⁶. През 2018 г. 44% от училищата в областите на одитирания съвет изобщо не са прилагали препоръчаните програми за превенция. За щастие този брой намалява и общият брой на хората, участващи в препоръчаните програми, се е увеличил почти двойно от 2018 г. насам⁴⁷.

⁴⁵ <https://programyrekomendowane.pl/strony/programy.264>.

⁴⁶ Supreme Audit Office. 2019. Alcohol and Drug Prevention: Information on the final results of the audit. Warsaw: Supreme Audit Office. <https://www.nik.gov.pl/plik/id.21351,vp.23991.pdf>.

⁴⁷ Ibid.

През 2018–2019г. Националното бюро за противодействие на зависимостите и Фондацията на Полската мрежа за политики по наркотиците (Polish Drug Policy Network Foundation) стартираха национална социална кампания „Криво влязъл - промяна на настройките“ („Krzywo weszło - zmień ustawienia“), насочена към младежи на възраст 16–20 години и техните родители. Целта на кампанията беше да популяризира здравословния начин на живот и да образова хората за рисковете от употребата на наркотици. Основният компонент на кампанията беше проста интернет игра и тест, базиран на уебсайта www.krzywoweszlo.pl. Начинът на игра и изборите, направени от играча при „промяна на настройките“, показват указателните табели, които трябва да се следват в живота. Кампанията използва метода „учене чрез игра“, а текстът за играта и уебсайтът на кампанията са създадени от експерти в областта на противодействието на зависимостите. Кампанията беше популяризирана в социалните мрежи⁴⁸ и на уебсайтове, които често се посещават от млади хора, и подкрепена от влиятелни и известни хора, които споделят ценностите, представени в кампанията. Дейностите в интернет бяха допълнени от кампания с билбордове и в обществените транспорт в петте най-големи полски града. Плакати, популяризиращи кампанията, бяха окачени в средните училища и студентските общежития. Организаторите взеха участие и в музикални и научни събития или семейни пикници, насочени към целевата група.

Сърбия

През 2011 г. Сърбия беше част от сравнителното проучване на Европейския училищен проект за алкохол и други наркотици (ESPAD) относно употребата на вещества сред ученици на възраст 15–16 години от 36 държави⁴⁹. Според резултатите от това изследване броят на учениците, които употребяват канабис (7%) и други незаконни наркотици (3%), е по-нисък от средния за Европа (17% за канабис и 6% за други незаконни наркотици).

Национално проучване за начина на живот на населението на Сърбия на възраст 18–64 години е било проведено за последно през 2014 г. То установи, че 8% от цялото население е използвало забранено от закона вещество, с най-голямо разпространение (12,4%) сред тези на 18–34⁵⁰. Най-често използваното незаконно вещество сред населението като цяло е канабис (7,7%), последван от екстази (0,7%), амфетамини (0,6%) и кокаин (0,6%). Младите хора (на възраст 18–34 години) най-често съобщават за употреба на канабис (12,4%), екстази (1,2%), амфетамини (1,1%) и кокаин (1%)⁵¹.

Според количествено проучване за разпространението на употребата на вещества сред млади хора на възраст 15–19 години, проведено в Нови Сад, вторият по големина град в Сърбия, 10,67% от извадка от 594 юноши са използвали забранени вещества през живота си⁵². В проучване от 2017 г. на здравни поведения при децата в училищна възраст⁵³, употребата на канабис и възрастта на първоначална употреба са изследвани само при ученици от първи гимназиален курс и 10,6% от тях са опитвали канабис поне веднъж през живота си. От тези, които са опитвали канабис, 45,9% са го използвали за първи път, след като са навършили 15 години.

Самата употреба на незаконни наркотици не се наказва в Сърбия обаче никъде не е и разрешена. Притежаването на малко количество незаконни наркотици не е законово определено. Притежанието за лична употреба на малки количества се наказва с до 3 години затвор, но наказанието може да бъде опростено в маловажни случаи. Законът за основите на образователната система⁵⁴ определя

48 <https://www.facebook.com/krzywoweszlo/>.

49 http://www.espad.org/sites/espad.org/files/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_10_29.pdf.

50 <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/20140626IstrazivanjeStiloviZivotaS.pdf>.

51 Ibid.

52 <https://aseestant.ceon.rs/index.php/vsp/article/view/VSP1405467R/2970>.

53 <http://www.batut.org.rs/download/novosti/RezultatilstrazivanjaPonasanjaDeceSkolskogUzrasta.pdf>.

54 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html.

„притежанието, подбуждането, подпомагането, подбуждането и употребата на алкохол, тютюн, наркотици или психоактивни вещества“ като сериозно нарушение на училищните разпоредби. Този текст беше допълнен през 2019 г. с Инструкции за действия в случай на подозрение или знание за наличието и употребата на наркотици в образователни институции⁵⁵, като беше формулиран от Комисията за борба със зависимостите в училищата⁵⁶.

Основните документи, които определят сръбската публична политика по отношение на психоактивни и контролирани вещества, са: (i) Стратегията за предотвратяване на злоупотребата с наркотици за периода 2014–2021 г.⁵⁷, която предоставя основната рамка за прилагане на политиките в областта на наркотиците и определя основните области на дейност, в рамките на които ще се извършват конкретни интервенции и индивидуални цели, определени за всеки съществуващ обхват на работа в рамките на политиката за борба с наркотиците; и (ii) План за действие за прилагане на Стратегията за предотвратяване на злоупотребата с наркотици за периода 2014–2017 г.⁵⁸, който е инструментът, разработен за изпълнение на стратегията. При междинната оценка на стратегията⁵⁹ беше установено, че повечето (66 от 106) от дейностите, предвидени в плана за действие, не са били извършени и нов план за действие (за периода 2018–2021 г.) все още не е разработен. Услугите за превенция и намаляване на вредите попадат в областта на намаляването на търсенето на наркотици, както е определено от Стратегията, с приоритет да се разширят мерките за превенция, включително „ранно откриване и интервенции, популяризиране на здравословен начин на живот и целенасочена превенция (селективна и индикативна)“.

Превенцията и медицинските аспекти, свързани с употребата и притежанието на психоактивни вещества, са споменати само в четири члена от Закона за психоактивните контролирани вещества, като нито един от тях не се отнася до превенцията, образованието и лечението на потенциални потребители, за които се посочва само, че рехабилитацията и социалната интеграция са гарантирани. В същото време документът предвижда, че „компетентните органи, органите на местните самоуправляващи звена, здравните институции, частната практика, образователните институции, както и други компетентни организации“ са отговорни за изпълнението, планирането и организирането на мерки за намаляване на търсенето. Програмните дейности, свързани с превенцията, не са ясно дефинирани и се твърди, че се контролират от Комисията за психоактивни контролирани вещества, орган, създаден от правителството, който получава професионална и административна техническа подкрепа от Министерството на здравеопазването.

В Сърбия официалното обучение по наркотици е сведено до програми за превенция, провеждани от Министерството на здравеопазването, мрежата на Института по общественото здраве, Министерството на вътрешните работи, Министерството на младежта и спорта, Министерството на образованието, медицинските институции, общините и неправителствени организации, включително Червения кръст, но учебната програма е неясна.

Доминиращият подход на превантивните програми в Сърбия е съсредоточен върху това да попречи на младите хора да опитат наркотици чрез сплашване и ги насочва към „здравословен начин на живот“. Една от най-известните национални кампании в областта на превенцията беше „Играй за живот, без наркотици“ от 2001 г., под егидата на тогавашното Министерство на образованието и спорта.

Комисията за контролираните психоактивни вещества в скоро време трябва да подготви програма за изпълнение на дейности, които повишават осведомеността за вредите от употребата на наркотици. Тя е съсредоточила работата си върху формирането на екипи (сформирани са 48 екипа, съставени от представители на службите за здравеопазване, образование, полиция, социални нужди и младежта), които са изнасяли множество лекции в училища в Сърбия. Данните, публикувани на уебсайта на Министерството на здравеопазването, обясняват, че са проведени лекции за 39 133 ученици, 7644 учители и 3243 родители и че е обърнато специално внимание на разработването на Инструкциите за действия в случай на подозрение или знание за присъствието и употребата на наркотиците в образователните институции⁶⁰. Тези инструкции бяха изпратени до всички образователни институции. Също така беше подчертано, че Комисията е работила по прилагането на програми за превенция чрез спорт и непрекъснато обучение през учебната година (спорт два пъти седмично и обучение два пъти седмично в шест основни училища в Белград, Крагуевац, Ниш, Нови Сад, Лесковац, и Нови пазар)⁶¹, но данните за учебната програма на този проект не са нито известни, нито прозрачни. Няма официален документ, който да обяснява какво прави това образование ефективно и кой съставя екипите, които предоставят информация на ученици,

55 http://mmaricajnstajn.edu.rs/wp-content/uploads/Uputstvo-o-postupanju-prisustvo-i-kor.droga_.pdf.

56 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2018/52/3/reg>.

57 <http://www.kzbpd.gov.rs/test/wp-content/uploads/2019/04/Januar2015StrategijaDroge-1.pdf>.

58 <http://www.kzbpd.gov.rs/test/wp-content/uploads/2019/04/Akcioni-plan-2014-2017.pdf>.

59 <http://www.kzbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/emcdda.pdf>

60 <http://www.mihajlopupin.edu.rs/images/uputstvoopostupanjuprisustvoikoriscenjedroga.pdf>.

61 <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/339622/godinu-dana-rada-komisije-za-borbu-protiv-narkomanije-u-skolama.php>.

родители и учители. „Останете чисти“ бе посланието на голяма национална кампания, проведена през 2019 г., насочена към въздържане от наркотици, стартирана от Фондация EXIT с подкрепата на Министерството на здравеопазването, Комисията за борба със зависимостите в училищата и Telekom Srbija, и креативно проектиран от McCann Белград с подкрепата на агенция Drive⁶². В допълнение към информацията за вредното въздействие на различни наркотици върху психическото и физическото здраве, сайтът съдържа и съдържание като видео игри, които показват в кои части на тялото наркотиците се предават по изключително нехигиеничен начин.

Превенцията е официално включена в учебната програма за началните училища по предметите биология и химия⁶³, но не ясно как се прилага.

Специализираната болница за зависимости в Белград и Институтът за обществено здраве „Д-р Милан Йованович Батут“ издадоха ръководство за семинари с млади хора за превенция на злоупотребата с вещества⁶⁴. Ръководството обсъжда и умения, главно социална и емоционална комуникация, които предпазват младите хора от наркотици и ги насочват към здравословен начин на живот. С изключение на оценката на пилотната програма на ООН за наркотици и престъпност (UNODC) „Умения за юношество“⁶⁵ и научна статия, изследваща информираността на учениците за аспектите на употребата на наркотици⁶⁶, няма официални доклади, които да оценяват ефективността на превантивните дейности и няма доклади за програми, които се изпълняват от 2018 г. насам под егидата на Комисията за борба със зависимостите в училищата.

Качествено изследване на осведомеността на учениците за различни аспекти на употребата на наркотици е било проведено върху извадка от 640 ученици от осми клас от изследователи от Факултета по специално образование и рехабилитация⁶⁷. Изследването е установило, че „В лекции, провеждани в училищата, насочени към предотвратяване на употребата на наркотици в училище, се обръща повече внимание на външния вид на наркотиците, техните ефекти и последици, но не и на конкретни съвети за това как да се действа в ситуации на разпознаване на проблеми, свързани с употребата на наркотици.“ Тъй като съществуващите програми за превенция предоставят информация за външния вид и характеристиките на различните видове незаконни вещества, учениците в изследването показаха високо ниво на информираност за тези аспекти на употребата на наркотици⁶⁸. От друга страна, на учениците им липсва информация за законодателството и наличните услуги.

Последното изследване е проведено от Комисията за борба със зависимостите в училищата върху извадка от 11 850 ученици на възраст 13–17 години. Според резултатите от това изследване, половината от юношите в Сърбия никога не са получавали информация, нито у дома, нито в училище, за вредните последици от употребата на наркотици, а три четвърти от младите хора никога не са имали възможност да говорят с експерти за емоционалното състояние, които съпътстват юношеството⁶⁹.

62 <https://www.stayclean.rs/>.

63 Evropski monitoring centar za droge i zavisnosti od droga. 2017. Srbija. Situacija u oblasti droga 2017 – Pregled. Luxembourg, Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4701/National_drug_report_Serbia_SR_FINAL.pdf

64 <http://www.batut.org.rs/download/izdvajamo/duvan/vodicZaRadioniceSaMladima.pdf>.

65 Opanković, Snežana. 2015. Izveštaj: Finalna adaptacija materijala za implementaciju programa LQ Veštine za adolescenciju. https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/Finalni_izvestaj_SFA.pdf

66 Popović-Čitić, B., and Bukvić, L. 2014. Obaveštenost učenika osnovnih škola o različitim aspektima upotrebe droga: Implikacije za planiranje edukativnih preventivnih programa. Specijalna edukacija i rehabilitacija 13 (2): 195–211. <https://aseestant.ceon.rs/index.php/specedreh/article/view/6523/2398>

67 <https://aseestant.ceon.rs/index.php/specedreh/article/view/6523/2398>.

68 http://sanamed.rs/sanamed_pdf/sanamed_6/NIVO_ZNANJA_STAVOVI_I_UPOTREBA_SUPSTANCI_MEDJU_UCENICIMA_SREDNJIH_SKOLA_U_BEOGRADU.pdf.

69 <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/339622/godinu-dana-rada-komisije-za-borbu-protiv-narkomanije-u-skolama.php>.

Неправителствената организация Re Generation е единствената гражданска организация, която прилага програми за селективна превенция, образователни програми и програми за намаляване на вредите в развлекателни заведения в Сърбия, работеща с млади хора и нередовни потребители на психоактивни вещества на партита и фестивали, както и се застъпва за услуги, предназначени да се справят с нови психоактивни вещества, като например проверка на наркотици.

Заклучения

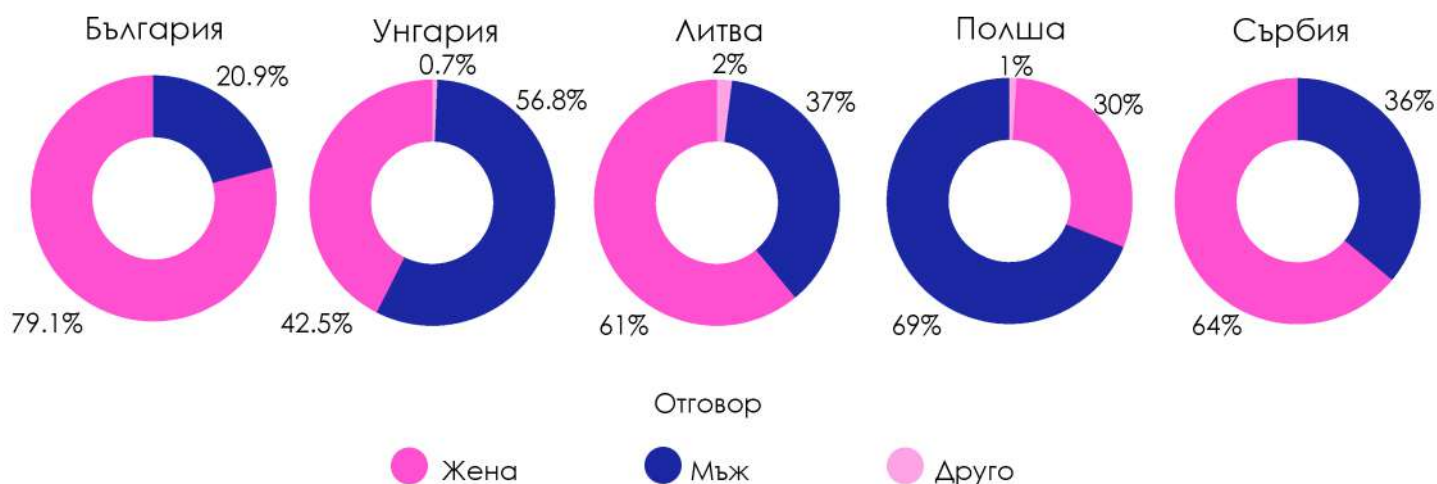
Данните във всичките пет държави показват, че употребата на наркотици е най-разпространена сред младите хора на възраст 16–34 години. Най-често използваните вещества са канабис, амфетамини, MDMA/екстази и кокаин. Според участниците в представеното изследване незаконните вещества са лесно достъпни. В същото време липсват подходящи, основани на факти, образователни програми, които не се стремят към наказания и ограничено участие на неправителствени организации. Повечето от съществуващите програми обхващат универсалната превенция и не отговарят на нуждите на конкретни рискови групи. Съпротива има и от училищата да прилагат дори препоръчаните програми за употребата на вещества.

Количествени резултати

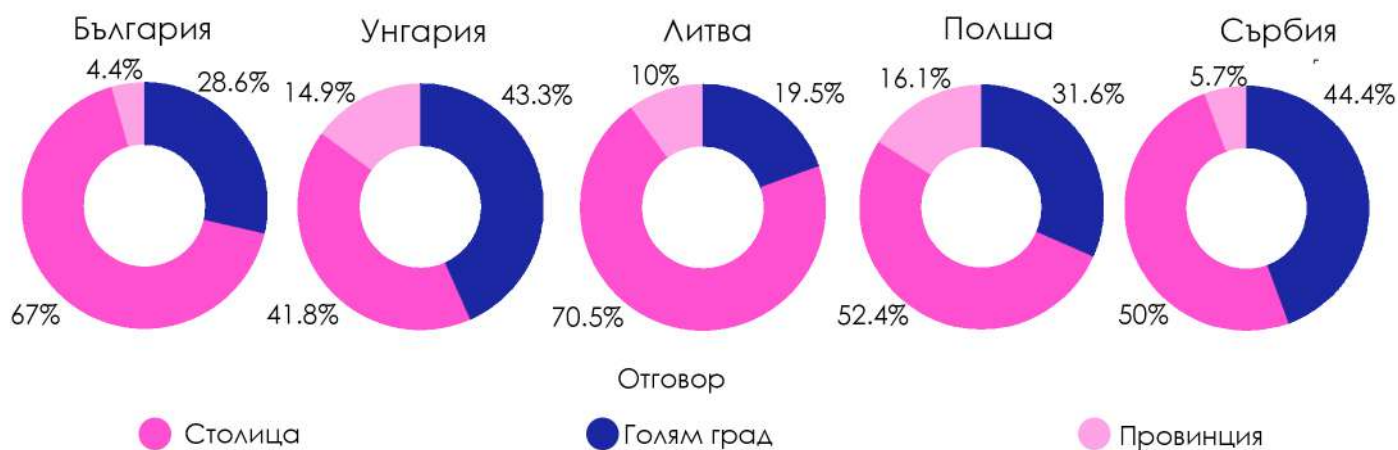
Общо 1406 анкети бяха събрани в петте държави чрез платформата SurveyMonkey: 91 в България (степен на попълване 52%), 275 в Унгария (степен на попълване 54%), 716 в Полша (степен на попълване 69%), 200 в Литва (процент 58%) и 124 в Сърбия (процент на завършеност 65%). Изследването е проведено сред млади хора на възраст 16–30 години.

Фигура 3. Социодемографски характеристики на анкетираните

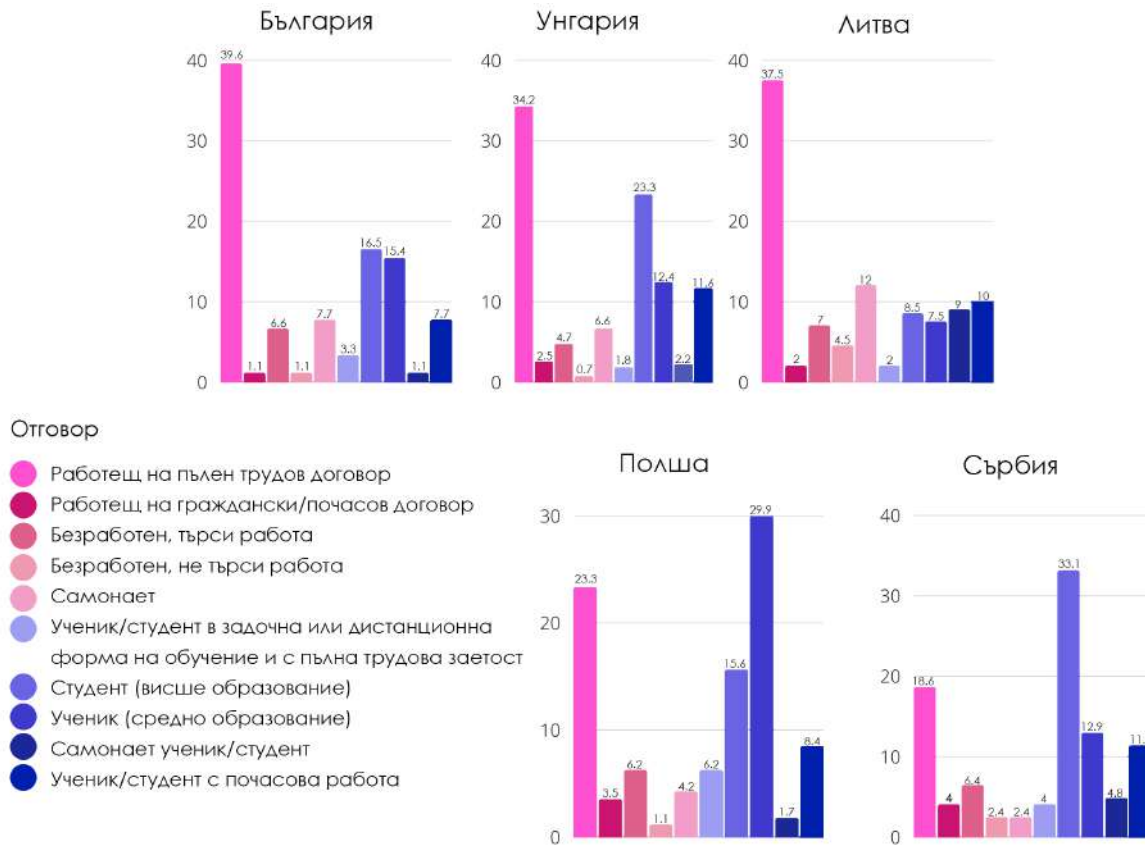
Какъв пол сте?

Кое описва най-добре мястото, където живеете?

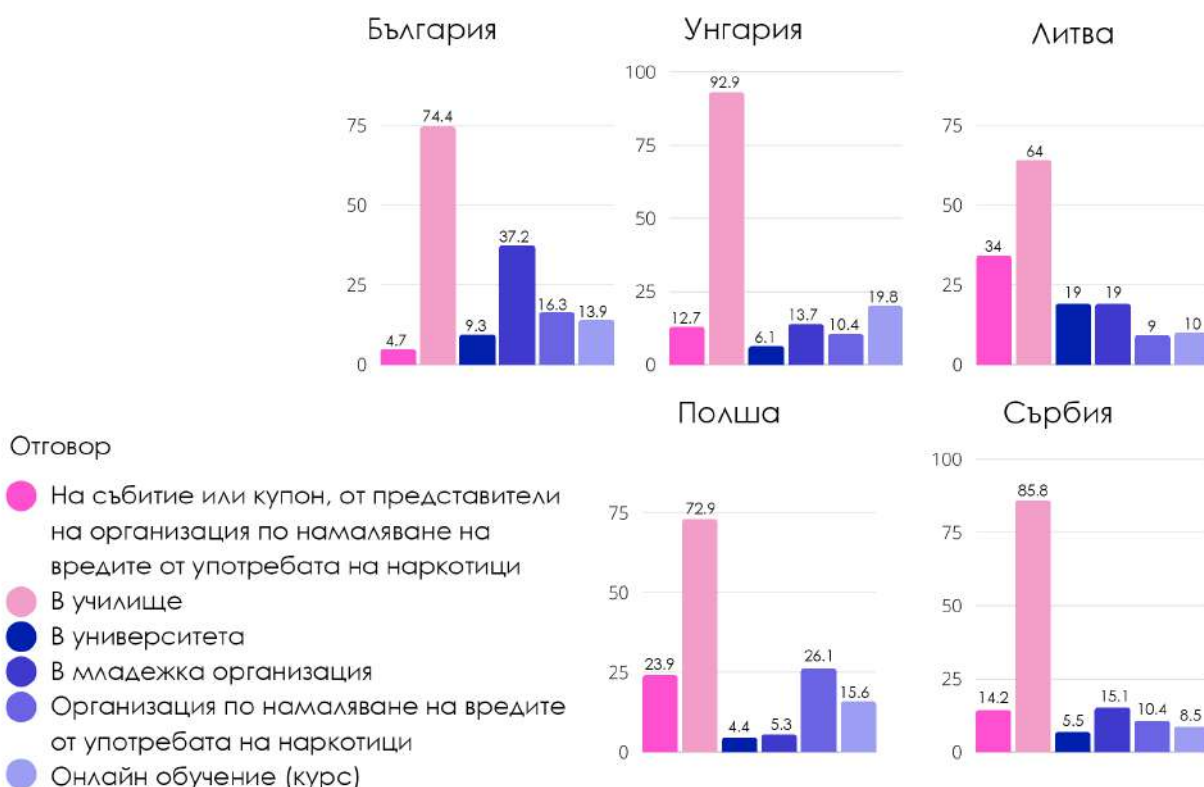
Настояща професия?

Почти половината от участниците в проучването във всички страни са били включени в работата на неправителствени организации като служители, членове, доброволци или клиенти (Литва 70%, България 59%, Сърбия 49%, Полша 43%, Унгария 39%). В България 53%, Литва 51% и Полша 40% от участниците съобщават, че никога не са получавали каквато и да е форма на обучение по наркотици. В Унгария и Сърбия тези цифри са значително по-малки: съответно 23% и 15%.

Фигура 4. Места, на които анкетираните са получили обучение по наркотици

Къде го получихте?

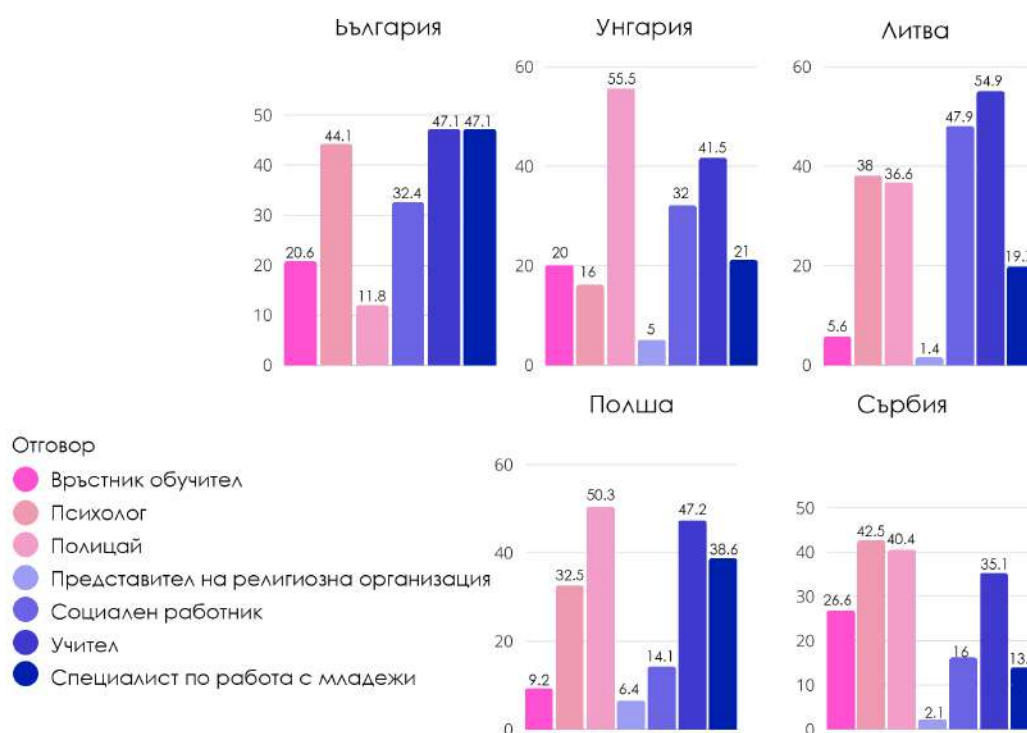

По-голямата част от тези, които са получили някаква форма на образование за наркотици, са го получили в училище (Унгария 93%, Сърбия 86%, България 74%, Полша 73%, Литва 64%). Във всички страни с изключение на България участието на полицията в обучението по наркотици е доста високо (Унгария 56%, Полша 50%, Сърбия 40%, Литва 37%). Над една четвърт (27,5%) от анкетираните в Литва, 36% в Полша и 32% в Унгария съобщават, че имат опит на полицейски представител с обучено куче, идващ в тяхното училище/университет/работно място, за да претърси за наркотици.

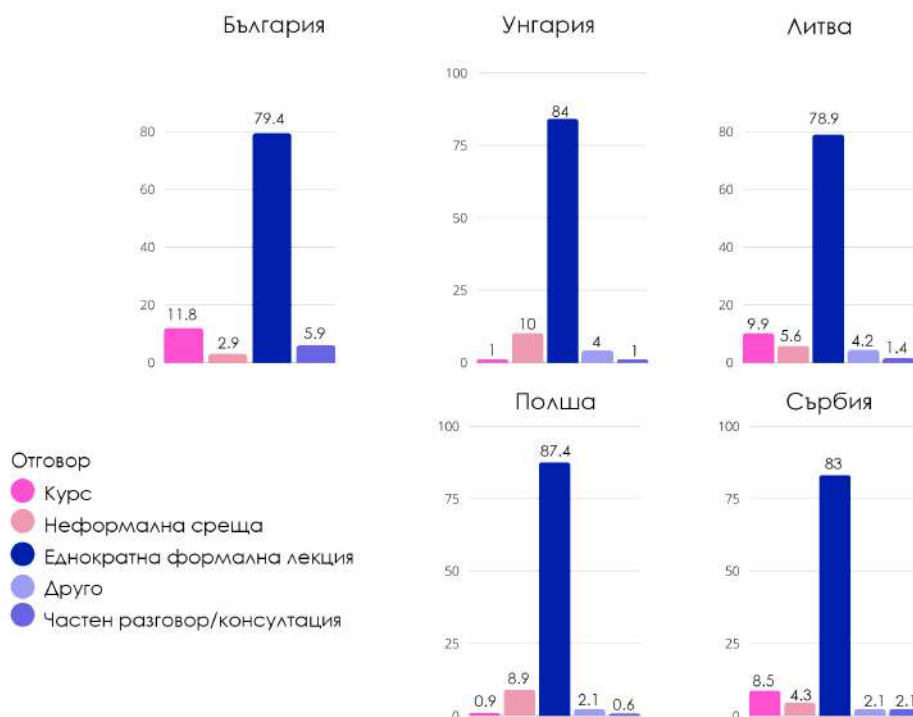
В повечето случаи обучението по наркотици в университети или училища се предоставя като еднократна официална лекция (Полша 87%, Унгария 84%, Сърбия 83%, България 79%, Литва 79%). В допълнение към лекциите участниците споменаха и филми (България 62%, Полша 52%, Литва 49%, Сърбия 44%, Унгария 37%).

Фигура 5. Характеристики на образованието по наркотици в училищата

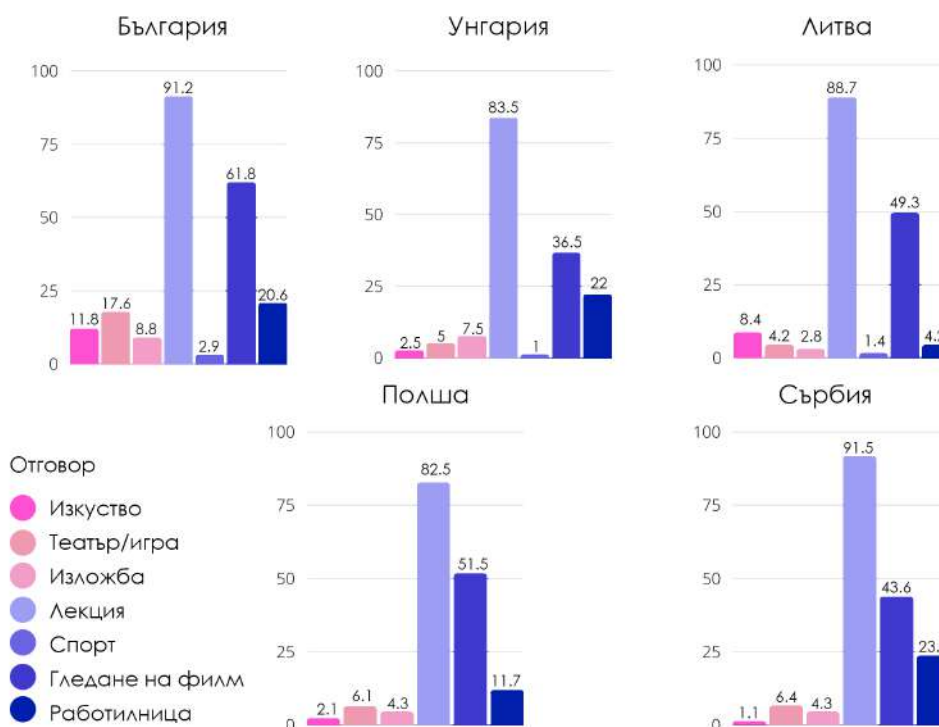
Кой ви предостави обучението? (В училище)

Какъв беше форматът на обучението?

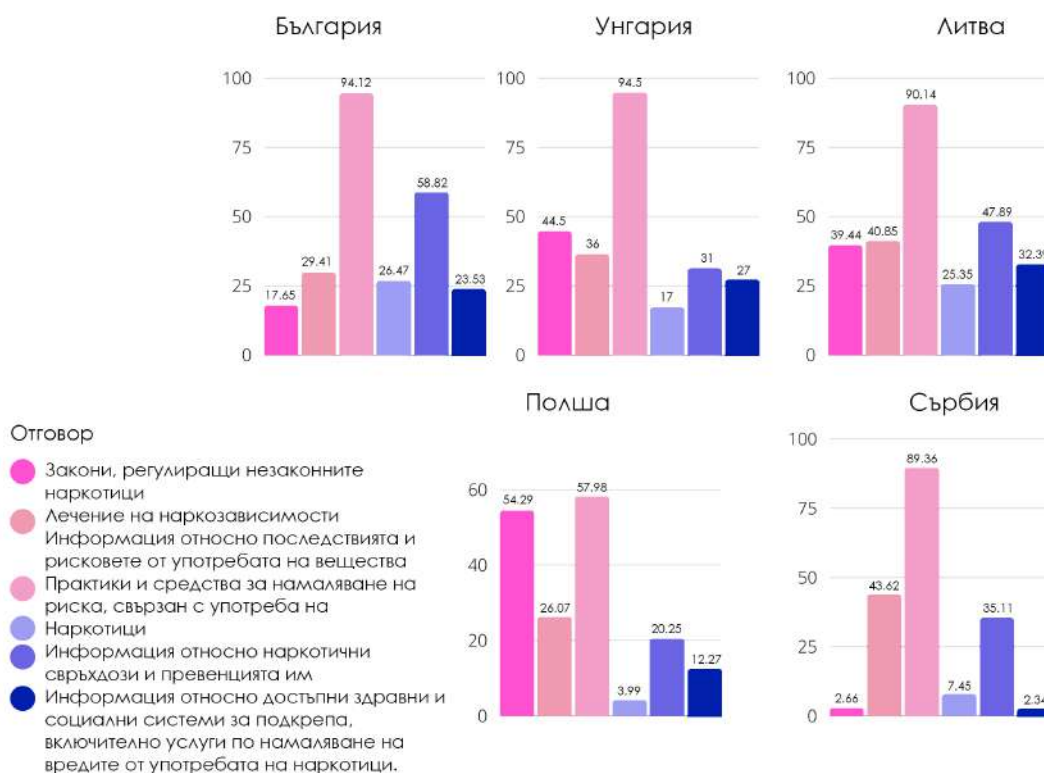
Какви образователни методи и дейности бяха използвани? (В училище)

Предоставената информация е била главно за ефектите и рисковете от вещества (България 94%, Унгария 95%, Литва 90%, Сърбия 89%, Полша 58%). В България и Литва втората най-често споменавана тема е предозирането с наркотици и неговото предотвратяване; в Унгария и Полша това са били закони, регулиращи незаконните наркотици; а в Сърбия това е било лечението на зависимост.

Когато анкетираните са били помолени да оценят качеството на програмата по скала от 1 (напълно съгласен) до 5 (напълно несъгласен), в Полша 61% заявиха, че не са научили много нови неща, 51% не са съгласни с твърдението, че образованието е предоставено по неосъдителен начин и 47% заявиха, че не могат да споделят своя опит. Подобни тенденции се наблюдават и в останалите четири страни. Доста малък процент от анкетираните смятат, че предоставената информация е честна, полезна и основаваща се на доказателства. Единственият аспект на програмата, който беше оценен донякъде положително, беше зачитането на правата на човека.

Фигура 6. Какво информация получи по време на тази лекция?

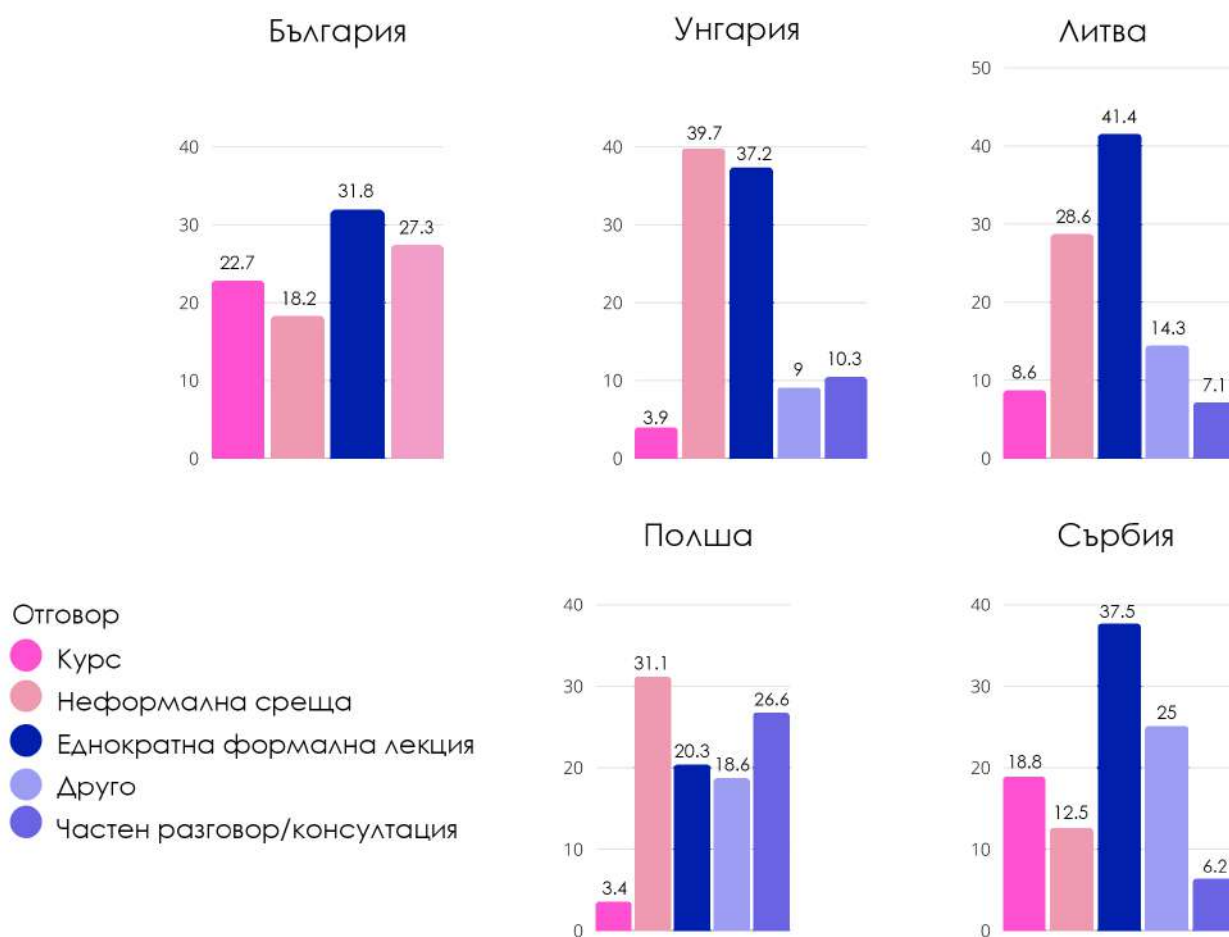
Според проучването най-често срещаните места, където анкетираните са получили образование по наркотици извън училищата и университетите, са:

- в България, младежки организации и организации за намаляване на вредите и онлайн обучения;
- в Унгария, онлайн обучение, младежки организации и на фестивали/партита, където информацията се предоставя от организации за намаляване на вредата;
- в Литва, младежки организации и фестивали/партита, където информацията е предоставена от организации за намаляване на вредата;
- в Полша, организации за намаляване на вредата, на фестивали/партита, където информацията е предоставена от организации за намаляване на вредите;
- в Сърбия, младежки организации и фестивали/партита, където информацията се предоставя от организации за намаляване на вредите.

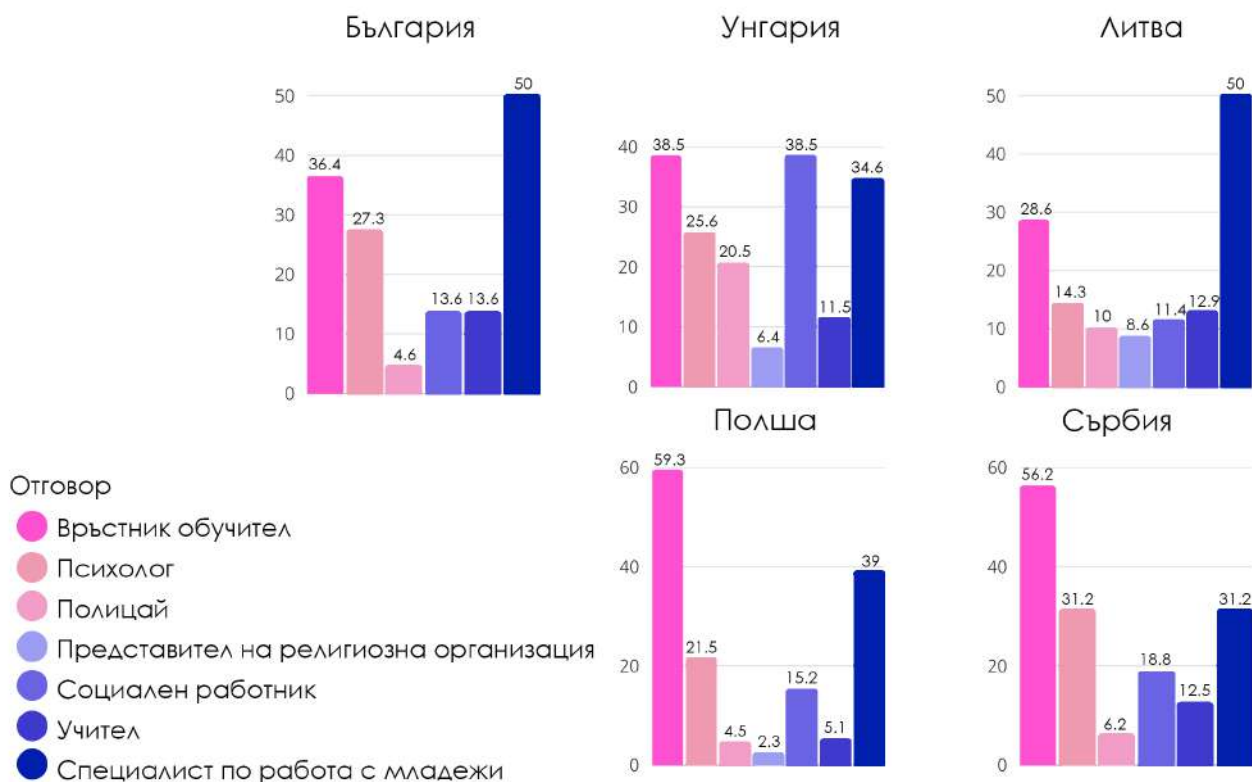
Въпреки че форматът на еднократните лекции все още е един от най-популярните методи за осигуряване на образование по наркотици дори извън училищата, се съобщава за по-голямо разнообразие от използвани методи. Информацията се предоставя по-неформално от младежки работници, обучители-връстници, психолози и социални работници.

Фигура 7. Характеристики на образованието по наркотици извън училищата

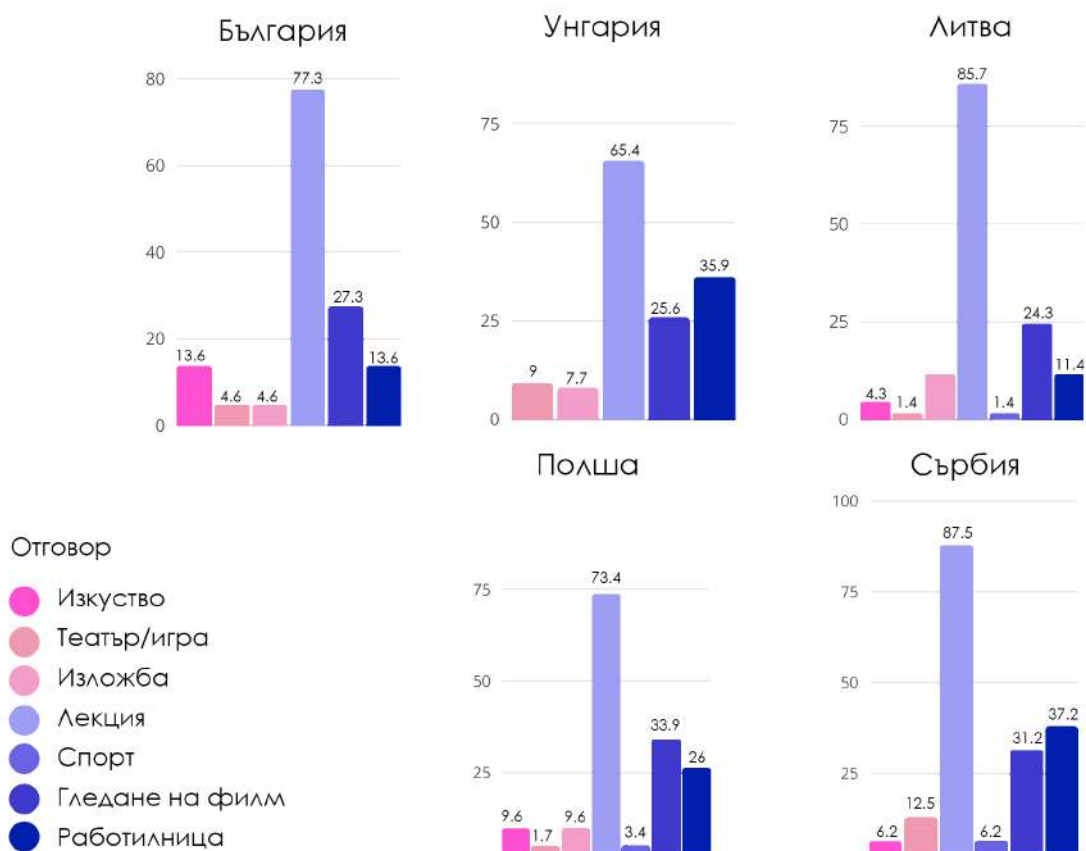
Какъв беше форматът на обучението? (Извън училище)

Кой ви предостави обучението? (Извън училище)

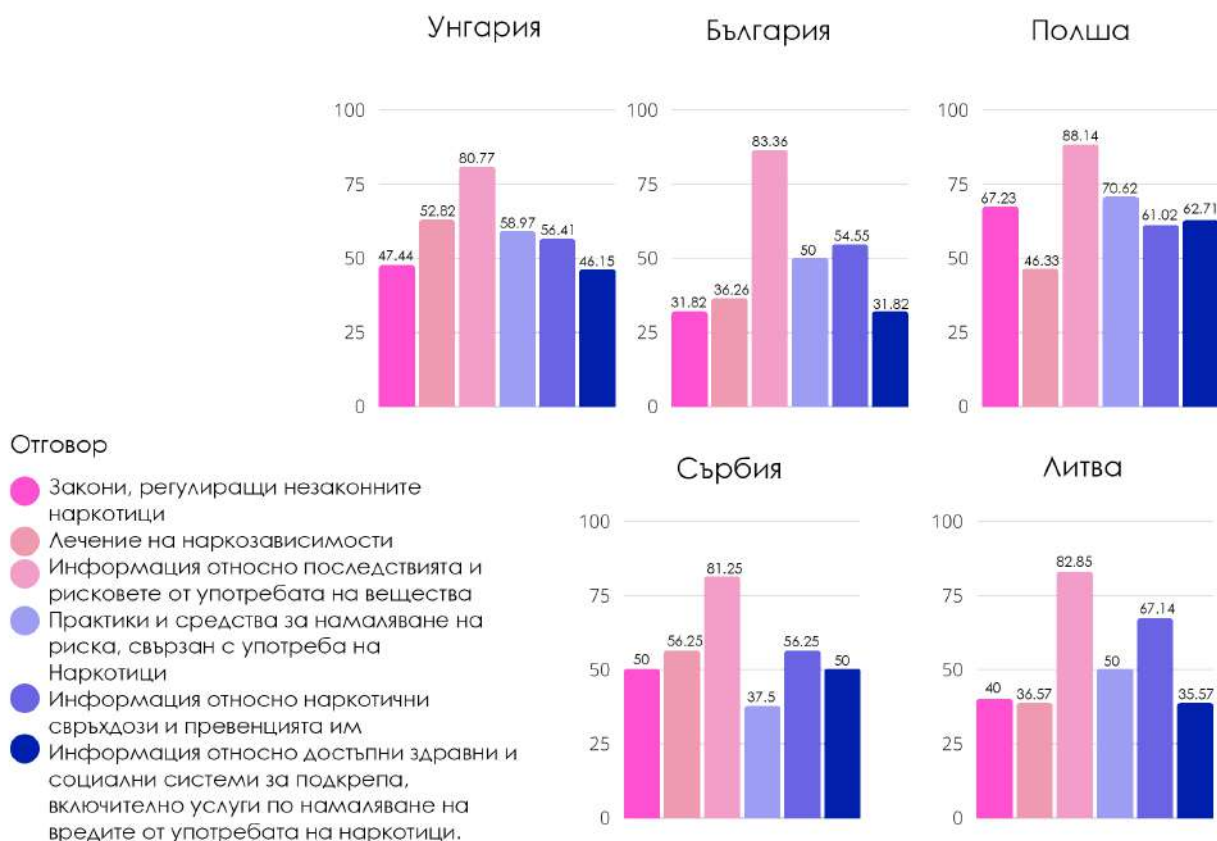

Какви образователни методи и дейности бяха използвани? (Извън училище)

Делът на тези, които съобщават за намаляване на вредата, за предотвратяване на предозирване и за достъп до подкрепа и лечение на зависимости като част от съдържанието, е значително по-висок сред тези, които посещават извън-училищни програми.

Фигура 8. Какво информация получи по време на тази сесия?

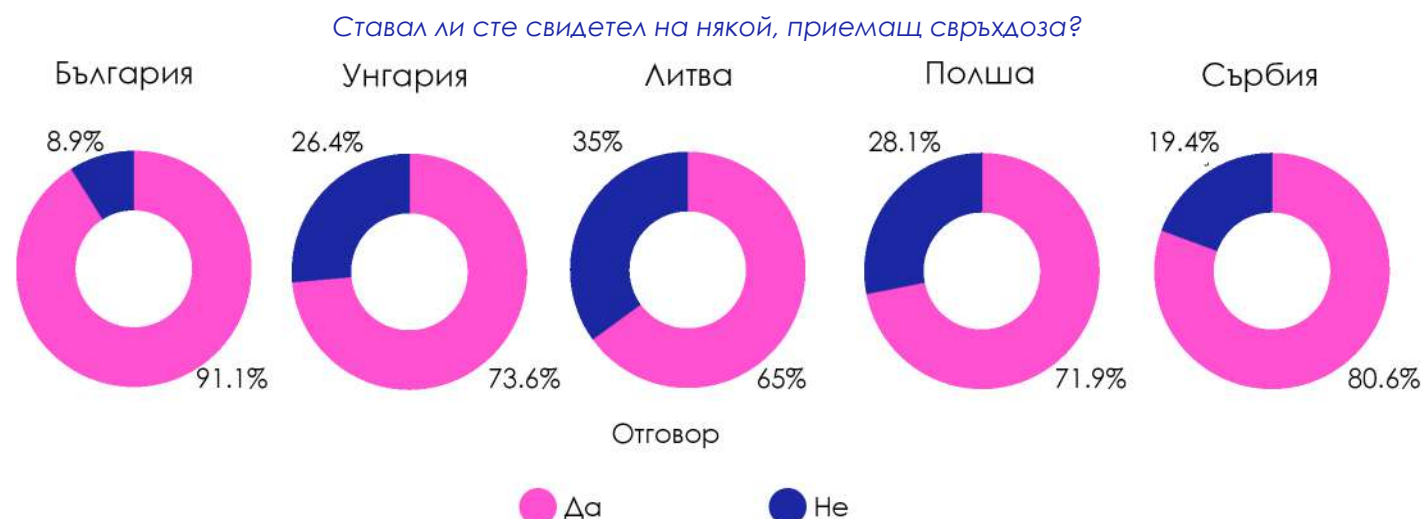
Образованието, получено извън училищата, се оценява по-положително; беше оценено като по-малко осъдително и участниците смятаха, че получават повече нова, честна и полезна информация от образованието, предоставено в училища или университети.

Над 50% от анкетираните във всичките пет държави признават, че психоактивните вещества могат да бъдат както вредни, така и полезни и трябва да бъдат регулирани съответно. Канабисът се възприема като най-малко рисковото вещество. Повечето от анкетираните са имали известен опит с употребата на незаконни наркотици: 65% в България, 73% в Унгария, 88% в Литва, 95% в Полша и 68% в Сърбия. Най-често срещаният метод за приемане на наркотик е пушенето, последвано от орално приложение и шмъркане. Например в Литва 98% от респондентите са опитвали чрез пушене, 54% са приели през устата и 40% са шмъркали. Подобни данни се отчитат и в други страни. Младите хора във всички страни съобщават, че би било доста лесно да се намерят незаконни вещества (отговорите на „много лесно“ и „доста лесно“ взети заедно): 81% в България, 73% в Литва, 91% в Полша, 78% в Сърбия и 72% в Унгария. Значителна част от младите хора са станали свидетели на предозиране с незаконни вещества: 9% в България, 26% в Унгария, 35% в Литва, 28% в Полша и 19% в Сърбия. В България 45%, Унгария 26%, Литва 44%, Полша 77% и Сърбия 43% от участниците знаят какво е намаляване на вредата, докато 35% в България, 27% в Унгария, 35% в Литва, 15% в Полша, а 41% в Сърбия никога не са чували за това.

Фигура 9. Процент от населението, които са пробвали незаконно вещество поне веднъж

Фигура 10. Процент от населението, които са били свидетели на свръхдоза

На въпроса кой трябва да осигури обучението по наркотици, по-голямата част от анкетираните във всички страни посочиха специализирани съветници по наркотици (България 67%, Унгария 73%, Сърбия 78%, Полша 69%, Литва 86%), психолози, младежки работници, партньори-консултанти и здравни специалисти. На практика, когато търсят информация за ефектите и рисковете от употребата на незаконни наркотици, младите хора най-често се обръщат към интернет (България 76%, Унгария 92%, Сърбия 84%, Полша 93%, Литва 88%), техните приятели или медиите.

Събраните данни показват, че по-голямата част от младите хора имат известен опит в употребата на вещества и над половината от участниците във всички държави са заявили, че би било доста лесно за тях да получат незаконни вещества. Най-честият метод на приложение на веществото е пушенето. В същото време по-голямата част от официалното образование за наркотици, което младите хора получават, се основава на парадигмата „Просто кажи не“ и заплашителни тактики, вместо на честен, основан на доказателства и неосъдителен подход.

Качествени резултати

За качественото проучване 17 онлайн и офлайн фокус групи са били проведени с:

- младежки работници, социални работници и преподаватели, които не работят в областта на превенцията, намаляването на вредата или обучението по наркотици, но имат достъп до младите хора;
- младежки работници, социални работници, връстници-преподаватели и специалисти, които работят в областта на превенцията, намаляването на вредата или образованието по наркотици и имат достъп до младите хора; и
- млади хора, да споделят своите мнения и знания за обучението по наркотици в тяхната страна.

Освен това във всяка държава бяха проведени поне пет полу-структурирани интервюта с представители на правителството, държавни служители, представители на правоприлагащите органи, здравни специалисти и национални експерти по политиката за наркотиците и/или образованието по наркотици.

България

Качественият компонент на изследването в България беше проведен чрез четири фокус групи и пет интервюта. Всички участници заявиха, че техните проблеми са свързани главно с липсата на институционална подкрепа. Друг голям проблем, идентифициран от младежките организации, е липсата на признание на неправителствените организации като равнопоставен партньор.

Интересното е, че докато младежките организации оценяват обучението чрез връстници с много високо качество, младите хора, които не са част от организациите, казват, че обучението чрез връстници не работи добре за тях. Те обясниха, че по време на организираното обучение чрез връстници в училище, независимо от темата, учениците не са съсредоточени, а просто се смеят и дори не слушат връстниците си. Когато става дума за обучение по наркотици, младите участници съобщиха, че са научили „*нещо за наркотиците, което беше много теоретично и трудно за запомняне*“. Един от интересните коментари, направени от младите хора, беше, че всеки, който им е говорил за наркотици, се е опитвал да ги изплаши, като им обясни колко опасни са наркотиците и как те ще съсипят живота им. Всички заявяват, че се нуждаят от честна информация, която включва всички възможни гледни точки и от шанс да формират собствени мнения. Младите хора декларираха, че предпочитат да получават образование по наркотици от някого с около 10 години по-възрастен от тях, който трябва да бъде много добре теоретично подготвен, но също така да е близо до начина на живот на младите хора. Те заявиха необходимостта от интерактивно електронно обучение - по-атрактивно образование по наркотици, което включва „готини“ видеоклипове и тестове. Някои от тях също казаха, че трябва да обсъдят личните си чувства към наркотиците и употребата на наркотици и се нуждаят от място, където да споделят тези чувства.

Всички участници (млади хора и представители на организацията) споделят мнението, че обучението по наркотици трябва да се предоставя чрез кратки видеоклипове, филми, влогове, подкасти и интерактивни онлайн курсове, включително и млади хора, които могат да представят информацията с „харизма“, но също с експертиза.

Унгария

В Унгария бяха проведени три фокус групи и полу-структурирани интервюта с три групи заинтересовани страни. Интервютата и фокус групите бяха проведени онлайн с помощта на системата за видеоконференции Zoom. Всички участници бяха помолени да подпишат формуляр за съгласие, а младежите под 18 години бяха помолени да получат разрешение от родителите си.

По време на интервютата и фокус групите младите хора съобщиха, че са получили образование по наркотици като единична презентация за рисковете от употребата на наркотици, проведена от полицаи или лекар. Това беше в съответствие с докладите на доставчиците на услуги и младежките работници, които заявиха, че по-голямата част от образователните програми по наркотици се осигуряват от полицията и други специалисти. По-голямата част от професионалистите съобщават, че тези програми се състоят от една официална презентация, изнесена на голяма група ученици, често в присъствието на техния учител, където смислени, честни разговори не са възможни. Обучителите често знаят по-малко от

целевата група и липсва доверие между учителя (особено ако е полицаи) и публиката. „Полицията има ролята да пази закона и реда, а не да обучава младите хора по здравословни проблеми“, каза експерт по наркотиците (I14).

Достоверността е много важен аспект на обучението по наркотици за младите хора: почти всички участници посочиха, че могат да приемат информация само от възрастни, които знаят за какво говорят - тоест имат жив опит и/или точни професионални познания.

Криминализирането на употребата на наркотици беше споменато от няколко анкетирани като ключова бариера за честно решаване на проблемите, свързани с наркотиците сред младите хора. Четирима интервюирани (I5, I6, I7, I14), които работят предимно с силно маргинализирани ромски деца, съобщават, че бедността, домашното насилие, ранното майчинство, безработицата, отпадането от училище, липсата на родителски умения и лошият достъп до жилища, здравеопазване и социални грижи са основните проблеми в тези общности. „Употребата на наркотици е само симптом за тези млади хора“, каза един от интервюираните. „Можем да се справим с употребата на наркотици, само ако се справим с онези структурни неравенства, които са в основата на проблемите с наркотиците.“ (I6) Според интервюираните универсалното образование по наркотици, без да включва подкрепа към младите хора да живеят различен живот, няма смисъл в тези общности.

Както младите хора, така и специалистите подчертаха, че младите хора като цяло имат по-добри познания и разбирания за употребата на наркотици и техните ефекти в сравнение с по-възрастните поколения. Ролята на намаляването на вредата беше подчертана от множество участници. „Тези, които вече употребяват наркотици, трябва да знаят как да ги използват и как да избягват инциденти, като „бед трип“ например.“ (P1F1) Младите хора ценят онези преподаватели, които могат да създадат доверителен, неформален разговор с тях, говорейки от личен опит. Един участник подчерта, че „младите хора знаят много за наркотиците; не е важно споделянето на информация, не е и химията, а да се слушат тези, които имат личен опит.“ (P1F1) Това беше в съответствие с казаното от експертите, че техните млади клиенти „имат много информация за наркотиците, но нямат емоционална зрялост и опит, за да вземат информирани и отговорни решения за живота си или да контролират своите емоции и поведение.“ (I1)

Интервюираните представиха няколко съществуващи програми като добри примери за обучение по наркотици:

- Програмата „Преходи“ (Köztes Átmenetek⁷⁰) се управлява от неправителствена организация със седалище в Будапеща. Това е интерактивна изложба, където младите хора могат да посетят пет стаи с различни инсталации, показващи сцени на употреба на наркотици. Приблизително 90-минутната програма има за цел да увеличи самосъзнанието сред младите хора, като обсъди с тях разликата между развлекателната употреба и пристрастяването, рисковете от различни вещества и начините за намаляване на вредите. Изложбата е отворена за училищни класове, които могат да присъстват като извънкласна дейност, без своите учители.

- Базираната в Будапеща програма за обучение чрез връстници от Фондация „Tiszta Jövőért“⁷¹ за ученици в гимназията включва три модула (самосъзнание, информация за наркотиците, развитие на умения). Програмата използва различни интерактивни методи, включително игри в малки групи, театър, гледане и обсъждане на видеоклипове и реагиране на симулирани ситуации. Това е училищна програма.
- Програмата за превенция, управлявана от неправителствената организация INDIT в град Печ, осигурява на малки групи ученици от началните и средните училища театър, интерактивно обучение и развитие на умения.

⁷⁰ <https://www.koztesatmenetek.hu/kiallitas>.

⁷¹ <http://www.tisztajovoert.hu>.

- Програма за превенция в Западна Унгария се предлага в училищата от **KIMMTA**, религиозна организация, финансирана от Реформаторската църква, с фокус върху развитието на социални умения.
- Програма за превенция, управлявана от **RÉV**, благотворителна религиозна организация, финансирана от Католическата църква в Печ, се фокусира върху ученици от началните и средните училища и деца в приемни семейства, използвайки интерактивни методи и театър.
- Сдружение **Életre Való**⁷² управлява програми за деца в приемна грижа. Част от тези програми съдържат обучение по наркотици – непряко, а учейки ги как да правят филми и да разказват свои собствени истории.
- Фондация **Lazarus** управлява селективна програма за превенция на наркотици за силно маргинализирани млади роми в сегрегирани селища в североизточна Унгария, предлагайки алтернативни развлекателни дейности и подкрепа за млади родители (на 17–20 години) за подобряване на родителските умения.
- Асоциация **Lélektér** в град Веспрем има програма за обучение чрез връстници, насочена към учениците от средното училище, обучаваща ги да си помагат взаимно, да работят като общност и да защитават правата си.
- В град **Кечкемет RÉV**, благотворителна организация, финансирана от Католическата църква, управлява програма за превенция на наркотици. Това е извънкласна програма за ученици с презентации за наркотиците, ролеви игри в малки групи и дискусии около рисковете от наркотици и как да ги намалим.
- Програмата на Фондация **Tiszta Jövőért**⁷³ за по-безопасен нощен живот в Будапеща осигурява обучителни курсове за млади хора за по-безопасен нощен живот, както и за намаляване на вредите от нощния живот въз основа на споразумение с Dürer Kert, един от танцовите клубове/концертни зали в Будапеща. Двадесет колеги, предимно психолози, работят като доброволци в програмата.
- **Dát2 Psyhelp**⁷⁴ е програма, базирана на обучение чрез връстници за по-безопасен нощен живот и намаляване на вредата, насочена към подземни партита и фестивали; приблизително 60 млади хора работят в програмата на доброволни начала, всички те са връстници и няма работеща йерархия. Връстниците получават ден на обучение.
- Неправителствената организация **Blue Point**⁷⁵ стартира две образователни кампании, за да призове хората да спрат да пият (**Сух Ноември**) или да пушат канабис (**Téropózár**) за един месец. Двете кампании имаха за цел да научат обществото за рисковете от употребата на наркотици, без да демонизират потребителите и кампаниите получиха добро медийно отразяване.

Литва

За качествената част от изследването бяха проведени общо пет интервюта с експерти, пет индивидуални интервюта с младежки работници, работещи в областта на намаляването на вредата, и три фокус групи. В първата фокус група, с представители на организации, работещи с млади хора, но не в областта на превенцията или намаляването на вредата, когато бяха помолени да оценят съществуващото образование по наркотици в Литва, всички участници го смятаха за такова с много лошо качество и изцяло необективно: „*Едностранно, където на младите хора се казва само, че наркотиците са лоши и забранени.*“ Участниците отбелязаха също, че тези лекции често се водят от полицейски служители. Когато говорим за ролята на организациите за намаляване на вредите в образованието по наркотици, всички участници се съгласиха, че организациите за намаляване на вредите трябва да бъдат включени по някакъв начин в обучението по наркотици.

Втората фокус група с младежки работници, социални работници, връстници-обучители и специалисти, които работят в областта на превенцията и намаляването на вредите и имат достъп до младите хора, беше най-трудна за организиране, тъй като има много малко организации в тази област и още по-малко желаещи да участват в това изследване. В резултат на това имаше петима участници във фокус

72 <http://www.eletrevalo7szokas.hu>.

73 <https://www.facebook.com/tisztajovoert/>.

74 <https://www.facebook.com/psy.help.team>.

75 <http://kekpont.hu>.

групата и пет отделни полу-структурирани интервюта с различни специалисти, включително лекари, психолог и политици.

Когато бяха помолени да опишат ефективно обучение по наркотици, всички участници се съгласиха, че то трябва да бъде основано на науката, да предоставя обективна информация и че трябва да бъде продукт на сътрудничество между образователни институции, правителствени институции и неправителствени организации, ръководени от специалист (специално обучени младежки работници и връстници). Участниците посочиха криминализирането на употребата на наркотици като основна бариера пред предоставянето на образование по наркотици: „*Мисля, че проблемът е, че всичко е криминализирано. Поне говоренето за тези проблеми не трябва да бъде табу.*“

Всички участници във фокус групата с млади хора казаха, че търсят информация за наркотици/употребата на наркотици в интернет. Основните теми на търсене са краткосрочни, дългосрочни и странични ефекти, дозировка, продължителност, законност, химични реакции в организма и смесване на лекарства; двама от участниците споменаха, че те също търсят произхода на веществото и историята. Всички участници се съгласиха, че образованието по наркотици в тяхната страна е много лошо, тъй като това се състои предимно от страшни снимки и предупреждения, че „наркотиците са лоши“. Всички без съмнение се съгласиха, че е много важно да се включи обективно, информативно обучение по наркотици в училищните програми: „*Би било чудесно, ако образованието се предоставя повече от рационалната страна, тази информация ще бъде безпристрастна, защото това, което имаме сега и по-рано е едностранна емоционална информация.*“ Всички участници се съгласиха, че всеки, който говори с млади хора за наркотици, трябва да бъде обучен специалист с опит, а не само с теоретични познания.

Като добър пример за организации, работещи с млади хора по въпроси, свързани с наркотиците, участниците споменаха [Young wave](#), неправителствена организация, създадена от младите хора за насърчаване на активното гражданство и мониторинг на научния напредък в политиката за наркотиците. Тя предоставя услуги за намаляване на вредата на събития и организира граждански кампании, дискусии и обучение. Организацията има и радиопредаване, наречено [PrePartis](#), което всеки петък е домакин на дискусии за различни аспекти на употребата на наркотици, политиката за наркотици и намаляването на вредата.

Полша

Качествената част от проучването в Полша включва интервюта и фокус групи с 33 души, включително представител на правоприлагащите органи, двама експерти в областта на наркотиците, здравен специалист и общественик. Най-голям интерес проявиха представителите на организации, работещи в областта на превенцията и намаляването на вредата, както и подрастващите, които употребяват психоактивни вещества.

Според анкетираните образованието по наркотици в Полша се основава на страх и често невярна информация или просто на стереотипи. Информацията за намаляването на вредата е незначителна и учителите нямат знанията за провеждане на такива класове. „*Никой никога не е обяснявал конкретно какво е наркотик, нито знаем определена концепция за „нови психоактивни вещества.“ Не знаеш какво е, но трябва да си внимателен. Освен това трябва да си внимателен, защото може да умреш дори, ако опиташ веднъж.*“ PLF3/2-P2 Тези класове рядко се оценяват положително от учениците. Учителите и полицаите имат по-положително мнение за ефективността на обучението по наркотици в училищата. Според учениците тези класове са се провеждали като част от часовете по химия, биология и сексуално

образование, както и в общи училищни събрания и срещи, организирани за цялата ученическа общност в залата по физическо и по време на училищни пътувания.

По-голямата част от студентите нямат опит в обучение по наркотици в университетите. Респондентите заявиха, че ако в университетите се предлага обучение по наркотици, то е на различни нива в зависимост от областта на обучение. Опитите да се организират образователни инициативи, базирани на обучение чрез връстници - научни клубове в университетите - бяха правени, но не продължиха дълго.

Интернет е вторият най-често посочван източник на образование по наркотици сред анкетиранияте млади хора. Те посочиха страници като: [researchgate](https://researchgate.net/) (база данни за научни изследвания), <https://hyperreal.info/> (тематичен форум), pillreports.net (база данни за хапчета), psychonautwiki.org (wikipedia за лекарства) и доклади за „пътувания“. Най-често търсената информация е: дозировката, как действа дадено вещество, продължителност на действие, странични ефекти, вреда, ефекти върху мозъка, правни разпоредби и как да действате в случай на задържане за притежание на вещество. В изявлението си представителят на здравеопазването подчерта колко успешно може да бъде присъствието на влиятелни лица в превантивните кампании. *„Мисля, че трябва да се възползваме от тяхната популярност ... Хора, които имат някакъв авторитет, които са известни по някакъв начин и сега, във времето на Instagram. Мисля, че ако всички тези insta-звезди говорят за това, ако се включат в някои проекти, образованието по наркотици ще работи по-добре.“* PLI-H В днешно време младите хора възприемат поведенчески модели от известни хора. Инфлуенсърите с много последователи, които имат социално значимо съдържание в профилите си и които разглеждат важни проблеми, са много добра среда за популяризиране на кампании/проекти/информация.

Представители на организации за намаляване на вредата говориха за липсата на свобода при предоставянето на образователни услуги и услуги за намаляване на вредите. Тези ограничения идват от различни източници: действащи разпоредби, проблеми с организаторите на събития (в случай на работници на партията) или неразбиране на предположенията зад дейностите. *„Има много неща, които не можем да направим, защото законът не го позволява или заради мениджъра на клуба и подобни неща. Не можем да предоставим напълно качествени услуги за намаляване на вредата, както се препоръчва, тъй като имаме ограничения от средата.“* PLF2/2-P2

Анкетиранияте посочиха значителна липса на достатъчно финансиране в тази област. Парите от бюджета се отпускат за неефективни кампании (плакати, реклами в медиите), а кампаниите за намаляване на вредата трябва да се приложи в действие. Аутрийч проектите се прилагат само в големи градски центрове. Специалистът по политиката за наркотиците отбеляза проблеми с финансирането на програми за намаляване на вредата в Полша. По-голямата част от националните средства за дейности, свързани с наркотици (и без това няма много), се разпределят на организации, които извършват подобни дейности от дълго време и са базирани на модела без наркотици. Полските организации за намаляване на вредата и голям брой други неправителствени организации работят от проект на проект. Полските организации за намаляване на вредата не получават значителна подкрепа от правителството или държавните институции, както по отношение на финансирането, така и по административни въпроси (патронаж, помощ за намиране на помещения и др.). Организацията за намаляване на вредите също са изправени пред репресии от страна на правителството. Респондентът спомена доклада Kaleta - доклад на заместник-министъра на правосъдието за дейността на неправителствени организации, работещи за намаляване на вредите и образование в областта на ХИВ/СПИН и chemsex (секс под влиянието на психоактивни вещества). Дейностите на тези организации бяха споменати в доклада и след това показани по националната телевизия и представени като популяризиране на наркотици, за да се създаде медиен скандал за отбелязване на президентските избори през 2020 г. в Полша. Представител на здравната служба също се оплака от продължаващия медиен скандал срещу организации, участващи в аутрийч дейности. Това е много обезпокоителен знак, който показва, че организацията, работеща в тази сфера, скоро могат да имат още по-големи проблеми. *„И има скандал у нас относно наличието на програми за намаляване на вредата - например във Варшава - нашата управляваща партия не ни харесва много, а срещу нас се провежда клеветническа кампания, в която се казва, че дори насърчаваме употребата на наркотици и никой не разбира, че се опитваме да образуваме хората и да работим по такъв начин, че всеки ще вземе информирано решение.“* PLI-H

Младите хора заявиха, че не се третират като партньори в разговора. Учителите и полицейските служители нямат общ опит и език с тях, а неспособността да им се доверят изключва младите хора от дискусията. Групата от анкетирани млади хора посочи, че биха искали да бъдат обучавани от хора, които имат опит с вещества, както и хора, които могат да осигурят терапия, свързана с проблемна употреба на вещества, хора от превантивни организации и близки до тях. За тях беше важно обучението по наркотици да се провежда по начин, който не подценява аудиторията и разговора да не се фокусира върху негативните или положителните ефекти от употребата на наркотици, а да се основава на честни

знания и факти. Според някои от интервюираните млади хора би било добро решение, ако учителят не участва в часове, провеждани от човек извън училището. Що се отнася до формата на класовете, те смятаха, че дискусиите, мозъчната атака (brainstorming), психодрамата и лекциите комбинирани с работни срещи (включително семинари за тестване на вещества) - т.е. с активно участие - биха били подходящи. Те сметнаха за важно посланията на лекторите да бъдат по-малко заповядващи към тях и да бъдат по-провокиращи към размисъл, да ги включват и насочват. Като добра идея те посочиха възможността да задават на инструктора анонимни въпроси, написани на листчета хартия и след това хвърлени в кутия (същото се прави и в класовете по сексуално образование).

Ясно е, че в Полша при сегашните условия не е възможно хората с подходящи умения да осигуряват обучение по наркотици във всички училища. Поради това младите хора посочиха необходимостта от предоставяне на материали за учители, които провеждат такива уроци неохотно, като учебници, сценарии на уроци и филми, които да се показват по време на часовете. Добра практика, използвана от някои от анкетираните, е да говорят за трудни теми насаме или в по-малки доверителни групи. Беше посочено, че като цяло информационните съобщения могат да бъдат адресирани в големи групи, но по-интерактивните, включващи теми, трябва да се обсъждат в по-малки групи с по-високо ниво на доверие.

Сърбия

Официалното обучение по наркотици в Сърбия се свежда до програми за превенция, които имат за цел да убедят младите хора, че не трябва да употребяват наркотици. Програмите за превенция не са адаптирани към съществуващите модели на употреба на наркотици сред младите хора. От ранна юношеска възраст те осъзнават съществуването на различни видове незаконни вещества, за които получават информация най-вече чрез интернет, средствата за масова информация и приятели. Психоактивните вещества са повсеместна тема и за повечето млади хора е сигурно, че те ще влязат в контакт с тях в даден момент. Младите хора имат повече доверие в неформални източници, тъй като притежанието на психоактивни вещества е криминализирано; следователно разговорът за употребата на тези вещества често е табу. По този начин е по-лесно да говорят с някой, който е млад като тях и на когото могат да се доверят, че няма да ги осъжда, убеждава или компрометира по друг начин.

В качествената част на това изследване бяха интервюирани петима обучители-възрастници от организации, работещи в рамките на организации, които изпълняват програми за намаляване на вредите, както и двама служители в организации, които прилагат програми за рехабилитация, ресоциализация и, понякога, програми за превенция. Във фокус групите също така участваха девет души от младежки организации, които не работят в областта на наркотиците, но се сблъскват с темата, четирима души от организации, работещи с ЛГБТИ+ хора, и един представител на организация, работеща с млади хора, които са ХИВ-позитивни. Важна информация за съществуващите програми за превенция бяха получени чрез интервюта с представител на Службата за борба с наркотиците към правителството на Република Сърбия, както и с представители на граждански организации, прилагащи програми за наркотици и поканени да участват в комисиите за борба със зависимостите в училищата, които основно прилагат програми за рехабилитация и ресоциализация. Допълнителните фокус групи включваха десет млади хора, които споделиха своя опит в обучението по наркотици в Сърбия.

Всички анкетирани съобщиха, че повечето от съществуващите организации за намаляване на вредата са съсредоточени върху предоставянето на услуги и програми за инжекционни потребители, а не върху образованието по наркотици или младежта като цяло. Информационните услуги за наркотици в образователните институции попадат най-вече в сферата на универсалната превенция. От друга страна, програмите за превенция, които предоставят информация за наркотиците, не се прилагат систематично, а по инициатива на местни общности, неправителствени или младежки организации, училища, училищни психолози или лица. Програмите за обучение чрез връстници в Сърбия се провеждат главно извън училище и в неформални условия и се провеждат от неправителствени или младежки организации.

По време на дискусиите във фокус групите младите хора най-вече говориха за употребата на канабис и алкохол, докато други споменати незаконни психоактивни вещества бяха хероин, халюциногени и стимуланти. Когато говореха за образование в училищата, младите хора най-много споменаваха хероина, защото това е веществото, за което преподавателите (обикновено полицаи или бивши употребяващи) говорят най-много на лекции. Трима младежи казаха, че нямат доверие в здравните заведения: „*Не мисля, че там имат някакви специфични програми за психотерапия; те най-вече ви поставят на някаква лекарствена терапия. Няма индивидуален подход, ако съм разбрал правилно.*“ (P3F2) Също така двама от тях заявиха, че проблемът се появява, когато хората са официално регистрирани като „зависими“ в

тези институции. Двама млади хора биха предпочели да препоръчат частен терапевт на приятели, които имат проблемна употреба на наркотици.

Участниците, които са получили някаква форма на обучение по наркотици в училищата, определят сплашването, осъждането, налагането, убеждаването и чувството на срам като доминиращи принципи, срещани в програмата. Младежите посочиха, че биха искали да могат да говорят по-открито за наркотиците. Те споменаха видеоклиповете в интернет (социалните мрежи и YouTube) като най-ефективния формат за неформално обучение по наркотици. Те вярват, че някой близък с тях на възраст трябва да говори с тях, но че е по-важно *„човекът, който говори за това да има поне известен опит, независимо дали е учил за това или го е правил. Никой не може да дойде и да ми каже какво е нещо, ако дори той не знае какво е.“* *Специалистите настояват за междусекторно сътрудничество: „Мисля, че трябва да има истински мултидисциплинарни екипи. Психолози, психиатри, педагози, гражданско общество, а не само лекари.“* (SG1) По този начин обучението чрез връстници по наркотици, независимо дали идва от млади хора или хора, които имат опит с употребата на наркотици, е признато за ефективен подход, ако се използва в синергия с експертни знания.

Заключения и препоръки

Данните показват, че младите хора влизат в контакт с различни видове незаконни вещества от ранна юношеска възраст, най-разпространените от които са канабис, амфетамини и MDMA/екстази. Над половината от участниците във всички страни заявиха, че ще бъде доста лесно за тях да се сдобият с незаконни вещества. Най-честият начин на приложение е пушенето. В същото време по-голямата част от официалното образование по наркотици, което младите хора получават, се основава на парадигмата „просто кажи не“ и заплашителни тактики, вместо честен, основан на доказателства и неосъдителен подход.

Повечето от участниците в проучването са получили някаква форма на обучение по наркотици в училищата и споменават липсата на неформални възможности за образование. Участниците от всичките пет държави също заявиха, че хората, които осигуряват образование по наркотици, често имат само теоретични познания за веществата и не могат да се свържат с опита, с който се сблъскват младите хора. Липсата на доверие сред преподавателите сред учениците, криминализирането на наркотиците, недофинансирането и изключването на намаляването на вредите от процеса бяха посочени като основни бариери пред предоставянето на качествено образование по наркотици. В резултат на това младите хора предпочитат да получават информация от интернет или от своите приятели и връстници.

Най-популярните теми, които младите хора търсят, са:

- информация за вещества и рискове;
- налични услуги за намаляване на вредата;
- закони, регулиращи употребата на наркотици и тяхното прилагане;
- налична правна помощ в случаи, свързани с нарушения на закона за наркотиците;
- информация за предозиране на наркотици и предотвратяване на свръхдоза;
- младежки организации, работещи с хора, които употребяват наркотици; и
- лечение на наркотична зависимост.

Интервюираните заинтересовани страни - млади хора и представители на организациите за намаляване на вредите, превенцията и младежките организации - се съгласяват, че съществуващото образование за наркотици е неефективно и не отговаря на нуждите и моделите на употреба на наркотици сред младите хора. Младежките организации трябва да установят сътрудничество със специалисти за намаляване на вредите и да включат младите хора в разработването на съдържанието на курса. За да бъде ефективно, обучението трябва да:

- са проведе от лице, което е преминало специално обучение по употреба на вещества и има опит от първа ръка в употребата на вещества;
- се представи по неосъдителен, основан на научни доказателства начин;
- включва интерактивни методи, използвайки ангажиращи съвременни инструменти и платформи;
- се проведе за предпочитане на малки групи в безопасна среда; и
- е във формат на отворен и честен диалог.

Обучението по наркотици трябва да развива критично мислене и да не използва прости тактики за сплашване, които само водят до липса на доверие в обучителите сред младите хора и ги отблъскват от услугите. Ефективното образование по наркотици трябва да бъде изчерпателно, интерактивно, основано на факти, неосъдително, подходящо за възрастта и както формално, така и неформално образование, което признава различни концепции за здраве, семейство и общност, които са свързани с различни целеви групи, зачита неприкосновеността на личния живот и свободата, е културно и социално чувствително, в съответствие с етичните принципи и принципите на правата на човека, насърчава критичното мислене и допринася за благосъстоянието на младежта.

Annex 1

Methodology for assessment of drug education

This methodology was developed within the **LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME project funded by European Commission (ERASMUS+ programme)**. The aim of the project is to support youth workers, educators (peer educators), street workers, harm reduction specialists working directly with youth who can potentially use drugs or already using them with the innovative approaches and methods of drug education.

Project partners: Eurasian Harm Reduction Association (EHRA), Lithuania; Young Wave, Lithuania; Youth Organisations for Drug Action (YODA) Poland; Rights Reporter Foundation (Jogriporter alapitvány), Hungary; VAKU (Valo-Szinu Kulturális- és Ifjúsági Egyesület), Hungary; Center for Humane Policy, Bulgaria; Foundation SMART, Bulgaria; Re Generation (Nevladina organizacija RE GENERACIJA), Serbia.

Background

We as a society have been trying to prevent drug use among youth for more than a century. A variety of methods have been used to try to persuade young people to abstain. Existing international guidelines on drug education are formulated in the context of prevention: EMCDDA manual European drug prevention quality standards¹, EMCDDA Best practice portal: Prevention interventions for school students², UNODC School-based education for drug abuse prevention³, UNODC/WHO International Standards on Drug Use Prevention⁴, UNODC Youth Initiative discussion guide⁵. When talking about drugs, drug use usually equals drug abuse and abstinence is treated as the sole measure of success, and the only acceptable teaching option. No information is provided about how to reduce risks or prevent abuse for those who do experiment with substance use and harm reduction is not mentioned in any documents. For drug education programmes to work, they must be accepted by and appropriate to their target communities.

The purpose of the assessment

The **goal** of the proposed study is to assess existing drug education and its effectiveness. The study will also look at what information on drugs is available and how it is perceived by young people, and examine the methods and tools used by different actors to talk about drugs with young people and gather best practices. In order to achieve this goal, the following steps will be undertaken:

- Qualitative assessment of the existing drug education practices and its perceived effectiveness
- Quantitative assessment of drug education experiences among youth and its effectiveness through the analysis of their knowledge and opinions about drugs and drug use

Based on the results of the study the Assessment Report will be made that will include information on drug education in each project country and best practices, methods and tools used by youth workers and peer educators, as well by the harm reduction specialists, who are working with young people. The Assessment report and its recommendations will be used to develop the Manual on drug education for youth workers.

Countries: Bulgaria, Hungary, Lithuania, Poland, Serbia.

In this study the following definitions will be used:

- **Youth/young people** – people aged 16 to 30.
- **Youth organisation** - organization working with youth and for youth.
- **Youth worker** - everyone who works with youth.
- **Peer educator** – person who fits the profile of target audience (age, social background, lived experience) and works with youth/ young people.
- **Effective drug education** – comprehensive, interactive, evidence-based, non-judgmental, age appropriate both formal and informal education that recognise varying concepts of health, family and community that are associated with different target groups, respects privacy and individual freedom, is culturally and socially sensitive, in line with ethical and human rights principles, promotes critical thinking and contributes to the well-being of youth.

1 http://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_145539_EN_TD3111250ENC.pdf

2 <http://www.emcdda.europa.eu/best-practice/prevention/school-children>

3 https://www.unodc.org/pdf/youthnet/handbook_school_english.pdf

4 <https://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>

5 https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/discussion_guide_final_2012_04.pdf

Research design

The study will be implemented in the framework of the mixed-method approach and will have qualitative and quantitative methodological components. This approach can provide a deeper and more valid understanding of answers to research questions.

Before proceeding with the field work the desk review should be completed. The desk review serves an important function in the assessment, providing a foundation upon which to build the subsequent steps. Desk review helps to:

1. Understand the country context in terms of drug use among youth and available drugs education and regulations around it.
2. Identify key themes, gaps, and opportunities by analysing available secondary data.

Key documents for desk review:

- Statistical data on drug use and drug abuse among youth, behavioural surveillance surveys among people using drugs, research data on drug use among youth and drug education
- Legislation regulating drug education, dissemination of information about drugs and drugs use among youth
- Existing methods and tools in drug education: school curriculum, developed guidelines, etc.
- Assessments of the drug prevention activities efficiency and effectiveness.

Qualitative component

Qualitative component of the study will be implemented through three focus groups and 5 semi-structured interviews. Due to the COVID-19 restrictions all interviews and focus groups should be conducted online using <https://zoom.us/> platform.

- Focus group and/or semi-structured interviews 1: group for the youth workers, social workers, educators who are not working in the field of prevention, harm reduction, drug education but have access to young people
- Focus group and/or semi-structured interviews 2: group for the youth workers, social workers, peer-to-peer educators, specialists who are working in the field of prevention, harm reduction, drug education and have access to young people
- Focus group and/or semi-structured interviews 3: group for the young people who would be able to share their opinion and knowledge about drug education in their country
- 5 semi-structured interviews with national experts on drug education

Topics to discuss during the interviews: experience in working with youth, experience in drug education and its perceived effectiveness, definition of effective drug education.

Recruitment of research participants will be carried out through national research teams. Informing potential research participants should be organised through the communication channels of partner NGOs. Participants will be screened based on their access to youth, involvement in harm reduction and/or drug education and age for Focus group 3. The total number of focus group participants should be no less than 10 for each of the 3 identified groups.

Young people should be divided into two groups based on age: 16-21 and 22-30 years old. Participants should not know each other.

The discussion should be based but not limited to the questions provided in the guides. Guides should be translated to national languages. All participants should sign informed consent forms. To maintain confidentiality, the names of participants should not be recorded in any form, the codes should be used instead: example P1F1 (Participant 1 of Focus group 1).

Codes for interviews:

Country	Occupation of the interviewee	Serial number
B – Bulgaria	G – government official	1
H – Hungary	H – health professional	2
L – Lithuania	P – politician	3
P – Poland	L – law enforcement representative	4
S – Serbia		

All focus groups and interviews should be audio recorded and then transcribed. Main quotes should be translated into English and included in the country report. Audio files should be deleted after the completion of the analysis and final report. All files related to the research and scans of completed consent forms should be stored in a secure server that is not accessible to external users.

Quantitative component

The quantitative component will be focused on the assessment of existing drug education and its effectiveness by young people. Recruitment of research participants will be carried out through national research teams. The questionnaire should be translated into national language and uploaded to [surveymonkey.com](https://www.surveymonkey.com). Informing potential research participants should be organised through the communication channels of partner NGOs and shared with a wider audience. Minimum 100 questionnaires should be collected in each country. The collected data should be translated into English.

The questionnaire will include three blocks of questions:

- Demography
- Experience in drug education
- Opinions and knowledge about drugs and drug use

Due to the limited resources the sample will not be representative, and the results of the assessment cannot be extrapolated to the entire population group.

Ethics and confidentiality

All participants will be fully informed of the study, their right to opt out of it and of the existing procedures to ensure the confidentiality of the study participants. Prior to the interview and survey, each participant will complete informed voluntary consent form. To maintain confidentiality, the names of participants will not be recorded in any form that was entered into the database; rather, identification numbers (codes) will be used for identification purposes in all forms used for the database.

Online questionnaire for youth

You are invited to participate in a research study conducted by _____ within LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME project funded by European Commission (ERASMUS+ programme). The aim of the project is to assess existing drug education and its effectiveness, examine the methods and tools used by different actors to talk about drugs with young people and gather best practices in order to support youth workers, educators (peer educators), street workers, harm reduction specialists working directly with youth who can potentially use drugs or already using them with the innovative approaches and methods of drug education. It will take about 15 minutes of your time.

Your participation is voluntary. There are no anticipated risks or benefits to your participation. If you have any questions about this research study, please contact: _____

By checking this box, I consent to participate in this study ☐

D1. What is your gender?

1. Female
2. Male
3. Other (specify) _____

D2. How old are you?

1. 16-18
2. 19-24
3. 25-30

D3. What is the last level of education that you completed?

1. Primary education
2. Secondary education
3. Higher education
4. None

D4. What is your current occupation?

1. Student (secondary education)
2. Student (higher education)
3. Student and working part time
4. Student and self-employed

5. Student (distant/part-time) and working full time
6. Self-employed
7. Employed, working part time
8. Employed, working full time
9. Not employed, looking for work
10. Not employed, not looking for work

D5. Which of the following best describes the area you live in?

1. Metropolitan area
2. Other town/urban centre
3. Rural area

D6. Have you ever been involved in the activities of any civil society/non-governmental organizations?

1. Yes, as an employee
2. Yes, as a member
3. Yes, as a volunteer
4. Yes, as a client
5. No

E1. Have you ever received any form of formal or informal drug education?

1. Yes
2. No ----- Go to question E8.

E2. Where did you receive it? *(You can select multiple options)*

1. At school
2. At the university
3. At youth organization
4. Harm reduction organization
5. At festival and/or party from harm reduction organization.
6. Online training (course)
7. Other(specify)_____

E3_1. Who provided it? *(answers 1-2 to E2) (Multiple options possible)*

1. Teacher
2. Police officer
3. Social worker
4. Phycologist
5. Youth worker
6. Peer-educator
7. Representative of religious organization
8. Other (specify)_____

E3_2. Who provided it? *(answers 3-7 to E2) (Multiple options possible)*

1. Teacher
2. Police officer
3. Social worker
4. Phycologist
5. Youth worker
6. Peer-educator
7. Representative of religious organization
8. Other (specify)_____

E4_1. How was it organized? *(answers 1-2 to E2)*

1. One-time formal lecture
2. A course
3. Informal meeting
4. Private conversation/counselling
5. Other (specify)_____

E4_2. How was it organized? *(answers 3-7 to E2)*

1. One-time formal lecture
2. A course
3. Informal meeting

4. Private conversation/counselling
5. Other (specify)_____

E5_1. What educational methods/activities did it include? (answers 1-2 to E2) (Multiple options possible)

1. Drama/play
2. Watching movie
3. Sport
4. Exhibition
5. Workshop
6. Lecture
7. Art
8. Other (specify)_____

E5_2. What educational methods/activities did it include? (answers 3-7 to E2) (Multiple options possible)

1. Drama/play
2. Watching movie
3. Sport
4. Exhibition
5. Workshop
6. Lecture
7. Art
8. Other (specify)_____

E6_1. What information you received during this session: (answers 1-2 to E2) (Multiple options possible)

1. Laws regulating illegal drugs
2. Treatment of drug dependence
3. Information about effects and risks of substances
4. Practices and tools to minimize harms related to drug use
5. Information about drug overdose and overdose prevention
6. Information about available health and social support services including harm reduction services

E6_2. What information you received during this session: (answers 3-7 to E2) (Multiple options possible)

1. Laws regulating illegal drugs
2. Treatment of drug dependence
3. Information about effects and risks of substances
4. Practices and tools to minimize harms related to drug use
5. Information about drug overdose and overdose prevention
6. Information about available health and social support services including harm reduction services

E7_1. Please agree or disagree with the following statements regarding the drug education you received. I felt that... (answers 1-2 to E2)

	1 (totally disagree)	2	3	4	5 (absolutely agree)
A. The provided information was useful					
B. The provided information was honest					
C. The content was evidence-based					
D. The education was provided in a non-judgmental way					
E. The content was culturally and socially sensitive					
F. The provided education respected human rights					

G. I could honestly share my experiences					
I. I've learned a lot of new things					

E7_2. Please agree or disagree with the following statements regarding the drug education you received. I felt that... (answers 3-7 to E2)

	1 (totally disagree)	2	3	4	5 (absolutely agree)
A. The provided information was useful					
B. The provided information was honest					
C. The content was evidence-based					
D. The education was provided in a non-judgmental way					
E. The content was culturally and socially sensitive					
F. The provided education respected human rights					
G. I could honestly share my experiences					
I. I've learned a lot of new things					

E8. Have police representative with a trained dog ever came to your school/university/place of work to search for drugs? (You can choose multiple options)

1. School
2. University
3. Work
4. Nightlife and party settings
5. No

E9. What information about drugs would you like to know? (You can choose multiple options)

1. Information about substances and risks
2. Available harm reduction services
3. Available health and social services
4. Laws regulating drug use and its implementation
5. Available legal help in the cases related to drug-law offences
6. Information about drug overdose and overdose prevention
7. Youth organisations working with people who use drugs
8. Treatment of drug dependence
9. Other (specify) _____

E10. By whom in your opinion drug education should be provided? (You can choose multiple options)

1. The teacher
2. Police officer
3. A doctor, a nurse or other health professional
4. Social worker
5. A specialised drug counsellor
6. Psychologist
7. Youth worker
8. Peer educator

9. Representative of religious organization
10. Other (specify)_____

E11. If you wanted to have information about illicit drugs and drug use in general, who would you turn to? *(You can choose multiple options)*

1. The Internet (websites or chats)
2. A friend
3. A doctor, a nurse or other health professionals
4. Parents/ relatives
5. A specialised drug counsellor/ centre
6. Mass media (newspapers, magazines, TV, radio)
7. Someone at school or at work
8. The police
9. A social/ youth worker
10. Peer educator
11. Representative of religious organization
12. A telephone helpline
13. Other (specify)_____

E12. Through which channels - if any - have you been informed over the past year about the effects and risks of the use of illicit drugs? *(You can choose multiple options)*

1. The Internet (websites or chats)
2. A friend
3. A doctor, a nurse or other health professionals
4. Parents/ relatives
5. A specialised drug counsellor/ centre
6. Mass media (newspapers, magazines, TV, radio)
7. Someone at school or at work
8. The police
9. A social/ youth worker
10. Peer educator
11. Representative of religious organization
12. A telephone helpline
13. Other (specify)_____

O1. What do you think are the three most effective ways for public authorities to reduce drug problems?

1. Tough measures against drug dealers and traffickers
2. Harm reduction services and information about drugs and drug use
3. Prevention programs and campaigns
4. Treatment and rehabilitation of drug users
5. Tough measures against drug users
6. Reduction of poverty/ unemployment
7. More leisure opportunities
8. Making drugs legal

O2. Which of the following statements in your opinion applies to psychoactive substances?

1. Psychoactive substances can be both harmful and beneficial and should be regulated accordingly
2. All psychoactive substances are dangerous and should be banned

O3. Which of the following are psychoactive substances? *(There may be multiple correct/applicable responses, and all need to be selected)*

1. Coffee
2. Chocolate
3. Alcohol
4. Cannabis
5. Heroin
6. LSD
7. Bicarbonate of soda
8. Nicotine

O4. To what extent do you agree with the statement that all illicit drugs are equally harmful?

1. Completely agree
2. Completely disagree
3. Partially agree/disagree

O5. To what extent do you think the following substances may pose a risk to a person's health?

1. High risk
2. Medium risk
3. Low risk
4. No risk

9. Don't know

A. Use cannabis once or twice	1 2 3 4 9
B. Use cannabis regularly	1 2 3 4 9
C. Use ecstasy once or twice	1 2 3 4 9
D. Use ecstasy regularly	1 2 3 4 9
E. Drink alcohol once or twice.....	1 2 3 4 9
F. Drink alcohol regularly	1 2 3 4 9
G. Use cocaine once or twice.....	1 2 3 4 9
H. Use cocaine regularly	1 2 3 4 9
I. Vape once or twice.....	1 2 3 4 9
J. Vape regularly	1 2 3 4 9

O6. Have you ever tried any legal substances (alcohol, tobacco)?

1. Yes
2. No

O7. Have you ever tried any illegal substances?

1. Yes
2. No ----- Go to question O9.

O8. Which of the ways of drug administration have you tried? *(You can choose multiple options)*

1. Smoking
2. Vaping
3. Snorting
4. Injecting
5. Taking orally
6. Rubbing on gums

O9. How difficult or easy do you think it would be for you personally to obtain the illegal substances if you wanted some?

1. Very easy
2. Fairly easy
3. Fairly difficult
4. Very difficult
5. Impossible

O10. Have you ever witnessed (illicit) drug overdose?

- Yes
No

O11. What would you do if you witness a drug overdose?

1. Call an ambulance
2. Call my parents
3. Call my friends
4. Try to deal with it myself
5. Don't know

O12. Who would you turn to if you or your friends will have problems with substance use? *(You can choose multiple options)*

1. Drug addiction specialist
2. Family doctor
3. Harm reduction organization

4. Youth organization
5. Parents
6. Religious institution
7. Drug treatment center
8. Psychiatrist
9. Internet
10. Friends
11. Other (specify) _____
12. No one

O13. Do you know what is harm reduction?

1. Yes, harm reduction refers to policies, programs and practices that aim to minimize the negative consequences of drug trafficking and illicit drug use
2. Yes, harm reduction refers to policies, programs and practices that aim to minimize negative health, social and legal impacts associated with drug use, drug policies and drug laws
3. No, I never heard about it

Thank you for your participation! If you have any questions about this research please contact _____

Guide for the focus group with the youth workers, social workers, educators who are not working in the field of prevention, harm reduction, drug education but have access to young people

Describe the average client of your organisation

What kind of services you provide?

What staff do you have? Do you have peer-workers?

Do you provide any information related to drug use? What tools and methods do you use? What do you think works best and why? (share your best practises, while speaking about drugs)

Are young people interested in this topic and do you receive any requests for counselling on this issue? What are the main principles of your work, while speaking with young people on sensitive issues, such as drug use?

What problems you face/may face by providing drug education for young people?

How would you evaluate the existing drug education in your country?

How would you describe the effective drug education? What should be included?

What should be the role of harm reduction organisations in it?

In your opinion who should speak with the young people about drugs and drug use?

What kind of messages should we as a society translate?

Guide for the focus group/interview with the youth workers, social workers, peer-to-peer educators, specialists who are working in the field of prevention, harm reduction, drug education and have access to young people

Describe the average client of your organisation

What kind of services you provide?

What staff do you have? Do you have peer-workers?

Do young people access your services? What kind of services they need?

Do you provide any information related to drug use? What tools and methods do you use? What do you think works best and why? Does it vary by age or substance (legal/illegal)? (share your best practises, while speaking about drugs)

Are young people interested in this topic and do you receive any requests for counselling on this issue? What are the main principles of your work, while speaking with young people on sensitive issues, such as drug use?

What problems you face/may face by providing harm reduction services for young people?

What is the situation with harm reduction for young people in your country?

How would you evaluate the existing drug education in your country?

How would you describe the effective drug education? What should be included?

What should be the role of harm reduction organisations in it?

In your opinion who should speak with the young people about drugs and drug use?

What kind of messages should we as a society translate?

Guide for the focus group with the young people who would be able to share their opinion and knowledge about drug education in their country

Have you ever received drug education? Where? Evaluate this experience (who provided it, what was it like, how relevant and useful was the information you received)

Please, share any good practices, methods and tools, which you received, while speaking about drugs, what you liked the most.

Do you think it's important to include into school/ university curriculum drug education (harm reduction and prevention)?

What do you know about harm reduction/youth organizations in your country?

Have you ever contacted yourself, been contacted by or received any services from harm reduction/youth organization?

If you have a case of problematic use, do you know where you could ask for professional help or advice?

Where do you look for information about drugs/drug use?

What kind of information are you looking for?

In your opinion who should speak with the young people about drugs and drug use? How this should be organised?

The Informed Consent Form

We invite you to take part in a study conducted to assess existing drug education and its effectiveness. The study will also look at what information on drugs is available and how it is perceived by young people, and examine the methods and tools used by different actors to talk about drugs with young people and gather best practices. The study is conducted by name of your organization within LET's Talk about drugs – new MEthods of communication with youth – LET ME project funded by European Commission (ERASMUS+ program).

This study has three parts. The first part is desk research to understand the country context in terms of drug use among youth and available drugs education and regulations around and identify key themes, gaps, and opportunities by analysing available secondary data. The second part involves semi-structured interviews and focus groups with youth workers, social workers, educators who are and who are not working in the field of prevention, harm reduction, drug education and have access to young people; young people who would be able to share their opinion and knowledge about drug education. The third - quantitative component - will be focused on the assessment of existing drug education and its perceived effectiveness by young people.

This study is carried out in country, city/ies. You will be asked to participate in a semi-structured interview/focus group that will take up to 90 minutes.

To make an informed decision about whether or not to participate in this study, you need to know what it can imply to you. We will explain to you the possible risks and benefits of your participation. This will help you decide whether you are willing to be a part of the study. You will be provided detailed information about the study, and interviewers will answer all questions that may arise. Then you will be able to make a decision regarding your participation in the study. To confirm your willingness to participate in the study, you will be asked to say it out loud to have it audio-taped. You will be given a copy of this informed consent form counter-signed by your interviewer.

Your conversation during this interview will be audiotaped. Transcripts of the interview will be made by our transcribers using this audio recording. The recording will be deleted afterwards. These transcripts will not contain any personal information that could identify you. All collected hard copy forms will be kept in the office of name your organization for at least three months after the study completion until the data is entered into digital forms and analysis is completed. A backup copy of the study databases, interview transcripts will be stored on secure web servers, which are inaccessible to external users for six month after the completion of the study.

Rights of study participants

Your participation in this study is without prejudice to any of your rights. You will be able to ask questions you might have to the research team and to get answers. By signing the consent form you agree that you have received information about the study and you are willing to participate in it. You will be provided a copy of this form countersigned by you and me (the interviewer).

This study has been reviewed by the (if applicable) Ethical Review Board (add the name) to make sure that your rights as a research participant are secured. Should you have any questions or concerns about your rights as a survey participant, please contact the Ethical Review Board (anonymously) at _____, or contact Senior Researcher, name, by contact details.

Voluntary participation/right to withdraw from the study

Your participation in this study is completely voluntary. You will be able to discontinue your participation in the study at any stage of the interview. Your informed consent to participate in the study is without prejudice to any of your legal rights. If you decline to participate, all forms that have already been completed will not be used. You can request to delete your data up to one month after participation in the study.

Risks

As drug use is a sensitive topic, research of this kind may entail possible risks to your anonymity and confidentiality. Below please find details on steps taken by the research team to maintain your confidentiality and minimize any inconveniences that may be caused by the participation in this study.

Confidentiality

We will take all possible care to ensure that your personal data is protected. The research team will maintain the confidentiality of your personal data and information. Any published reports or other publications using information obtained from this study will not include your name or any other data that could identify you. An anonymized code will be used so that your name cannot be identified. Identification numbers (codes) will be used for identification purposes in all data-containing forms.

Benefits

You may not have any direct benefits from your participation in this interview. However, the data collected during this study will hopefully help improve the quality of drug education in name your country.

Signature of the staff member who obtains your consent:

Date:

(please write your name in printed letters and put your signature)

ТОЗИ ДОКЛАД Е РЕЗУЛТАТ ОТ ОБЩИТЕ УСИЛИЯ НА:

Евразийска асоциация за намаляване на вредата (EHRA). EHRA е неправителствена организация с нестопанска цел, която обединява и подкрепя 303 активисти и организации за намаляване на вредите от Централна и Източна Европа и Централна Азия (CEECA), за да гарантира правата и свободите, здравето и благосъстоянието на хората, които използват психоактивни вещества. Асоциацията е регистрирана в Литва през 2017 г., като продължава традицията на мрежата на регионалните активисти за намаляване на вредата от 1997 г.

Фондация “ Rights Reporter “ (RRF) е основана през 2014 г. от унгарски активисти за правата на човека, с цел подобряване на положението на уязвими групи от населението, като потребители на наркотици и секс работници, чрез обществено образование и застъпничество. Основателите на RRF се оттеглят от Програмата за политика на наркотиците на Унгарския съюз за граждански свободи (HCLU), където работят от 2004 до 2015 г. RRF произвежда онлайн видеоклипове, координира глобална мрежа от създатели на филми, управлява уебсайта на Drugreporter, консултира политици, обучава други активисти да правят филми и организира кампании. RRF е активен член на Форума на гражданското общество за наркотиците, експертна група на Европейската комисия.

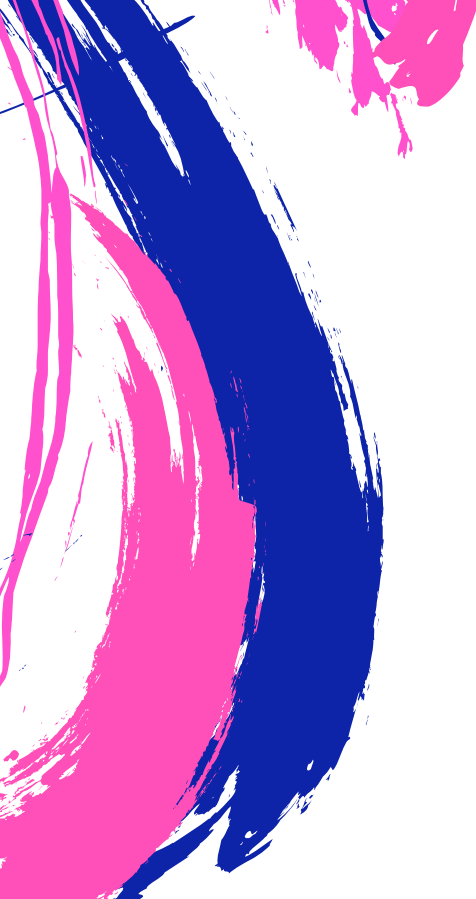
Младежки организации за борба с наркотиците (YODA) е мрежа от младежки организации и млади активисти, работещи в 21 европейски държави, които вярват, че правата на човека и общественото здраве трябва да бъдат поставени на първо място, когато се търсят решения на глобалния проблем с наркотиците. YODA поддържа:

- Реален достъп до лечение и други услуги за младежите;
- Образование за наркотици, което се основава на научни доказателства;
- Декриминализиране на притежаването на наркотици за лична употреба;
- Подход за намаляване на вредата;
- Ефективна защита на правата на човека;
- Включване на младите хора в политическите процеси.

„Young Wave“ е неправителствена организация, създадена от млади хора, които употребяват наркотици и които са засегнати от вредните политики в областта на наркотиците в Литва, за да се обединят и превърнат в уважавана и конструктивна част от формирането на политиката за наркотиците. „ Young Wave “ насърчава гражданската активност и проследява научния напредък в областта на политиката за наркотици и намаляването на вредата. Мисията на организацията е да мобилизира гражданското общество, младите хора и хората, които употребяват психоактивни вещества, както и да създава доказателства и основаващите се на правата на човека политики в областта на наркотиците в Литва

Неправителствената организация Re Generation е специализирана в дейности по политика, изследвания, образование и застъпничество по въпроси, свързани с употребата на вещества и общественото здраве в Сърбия. Фондацията допринася за създаване на рамка за различни, иновативни програми и възгледи, свързани с политиките за наркотици в Сърбия, с акцент върху програмите за устойчиво намаляване на вредата, признавайки и фокусирайки се върху зачитането на правата на човека на уязвимите и маргинализираните популации в сръбския общество. През годините организацията участва активно в реформата на политиката за наркотиците на национално и международно ниво, като се застъпва за подобряване на общественото здраве и зачитане на правата на човека на ключовите целеви групи.

Център за хуманни политики е неправителствена организация с нестопанска цел, създадена в началото на 2016 г. с основни цели да насърчава, улеснява и подпомага развитието на ефективни политики за наркотици в областта на общественото здравеопазване, социалните грижи и образованието.

<https://drugeducationyouth.org>